

RECENZE

Jiří Šouša: Mezi brázdou a bankovním úvěrem, o agrárních a peněžních dějinách 19. a 20. století. Výbor prací k 60. narozeninám. K vydání připravili J. Kahuda, E. Kubů, J. Juněcová a J. Novotný. Národní archiv v Praze – Nová tiskárna Pelhřimov – Praha – Pelhřimov 2012. 641 stran

U příležitosti životního jubilea doc. PhDr. Jiřího Šouši, CSc. mu jeho blízcí spolupracovníci připravili neotřelou formu oslavy. Oblíbenému, stále aktivnímu kolegovi, historiku, archiváři, jehož tvůrčí akční rádius daleko přesahuje pouhou pedagogickou činnost na katedře pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, vybrali a sestavili soubor prací. Vedle základního badatelského a pedagogického zaměření doc. Šouši jako historika je významný a nemalý jeho přínos pro právní dějiny. Na poli právní historie se osvědčil jako oblíbený a uznávaný pedagog na Právnické fakultě Západočeské univerzity v Plzni. Úctyhodné jsou jeho obsáhlé, široké znalosti z historie českého státu, zejména státního aparátu, resp. dějin správy českých zemí, v posledních několika staletích. Výsledky badatelského úsilí zaměřeného na dějiny českého státu jsou publikovány i v Právněhistorických studiích. Znalosti diplomatiky a nauky o studiu pramenů jej přivedly k účasti na grantových projektech Ústavu právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy při edici Deklaratorií a Novel Obnoveného zřízení zemského aj.¹

Bohatému výboru z prací Jiřího Šouši předchází úvodní pasáž z pera PhDr. Evy Drašnarové, CSc., ředitelky Národního archivu v Praze. Autorské a spoluautorské studie editoři uspořádali do tří základních souborů, do každého chronologicky. Pomocné vědy historické a dějiny správy a práva obsahují devět prací věnovaných například otázce neformálních struktur v dějinách správy v českých zemích 19. a 20. století a dále stať o moderní genetical diplomacie, zaměřenou na českou zemědělskou radu a její kancelář ve druhé polovině 19. století. Trvalý zájem o bankovníctví a s ním spojené instituce vytvářené a fungující v první polovině 20. století ilustrují v tomto souboru práce vytvořené samostatně, například o českém advokátu a politikovi JUDr. J. Vašatém, nebo ve spoluautorství s J. Novotným, například práce „Typologie písemností českých obchodních bank“ a „Agrární banka československá a její písemnosti“.

Do druhého souboru uspořadatelé zařadili dvanáct prací spadajících pod společného jmenovatele „dějiny zemědělství“. Zde potěšený čtenář najde mimo jiné studii „K vývoji zemědělské správy v Čechách na počátku 70. let 19. století“ nebo studii „Zemědělská správa a některá východiska vzestupu agrární strany v Čechách 1914 až 1918“. Další studie se zabývá podílem regionálních zemědělských spolků na intenzifikaci českého zemědělství v poslední třetině 19. století, jiná přibližuje snahy o povinné a veřejnoprávní organizace zemědělců v Čechách v letech 1848–1938. Samostatné jubilentovy práce na úseku dějin zemědělství připomíná například i stať věnovaná V. Brdlíkovi. Ve spoluautorství s profesorem E. Kubů jsou zařazeny články o podnikatelské a manažerské elitě českého agrárního hnutí na sklonku Rakouska-Uherska a za ČSR a dále o vídeňské Grüne Internationale.

Předmětem zájmu doc. Jiřího Šouši jsou i dějiny peněžnictví. Jimi se zabývá soustavně zejména ve spolupráci s Jiřím Novotným. Trvalou pozornost čtenářů si zachovávají články úspěšné autorské dvojice, a to články věnované lákavému tématu skandálních zpronevěř v českých záložnách na přelomu 19. a 20. století nebo samosprávě a českým bankám a také činnosti severočeské banky v Litoměřicích počátkem 20. let minulého století, která směřovala k finanční podpoře české menšiny na severu Čech. Zajímavá témata pro širší čtenářskou veřejnost spoluautoři publikovali například pod názvem „Střípky z každodennosti českých bank ve druhé polovině 19. století“. Spolu s prof. E. Kubů sepsal jubilant z oblasti zemědělských aktivit práci „Československá půjčka v Londýně 1922“.

Připomínaná atraktivní publikace má vedle zmíněného přehledu řady prací J. Šouši připojenu téměř kompletní bibliografii, zahrnující šestnáct stran. Samostatné publikace, redakce sborníků, studie a články, zprávy, slovníková hesla a bibliografie jsou seřazeny podle roků vydání (1979 až 2011).

K dokreslení pracovního a osobnostního profilu doc. Jiřího Šouši přispívá také v závěru knihy připojený přehled kvalifikačních prací, které vznikly pod jeho vedením. Rigorózní, diplomové a bakalářské práce čítají celkem 40 titulů, jedna disertační práce nejnovějšího data se týká Národního shromáždění v letech 1945–1948.

Publikace je doplněna praktickými rejstříky i abstraktem. Záslužným činem editorů je nejen to, že rozptýlené práce autora zahrnují do jednoho materiálu, ale soustředili zde i některé studie vydané zatím jen v zahraničí.

Ladislav Soukup

Poznámky

- ¹ In: Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918. Usp. Karel Malý a Ladislav Soukup. Nakladatelství Karolinum, Praha 2006, a Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě, sv. 2. Usp. Karel Malý a Ladislav Soukup. Nakladatelství Karolinum, Praha 2010, nejnověji pak Práva městská království českého, Edice s komentářem, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum 2013.

**Jan Kuklík, Znárodněné Československo
(od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických
a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě),
Auditorium, Praha, 2010, 444 str.**

V další z řady svých prací se autor, známý český právní historik, zabývá otázkami státo-právního vývoje ČSR za druhé světové války a v letech následujících a zkoumá mocenské zásahy do vlastnických vztahů k soukromému majetku na území republiky.¹ Mnohdy bývá znárodnění uskutečněné v ČSR považováno za opatření náležející výhradně do programu lidově demokratických reforem státu a společnosti po druhé světové válce, autor však poukazuje na ideové a praktické počátky zestátňování vybraných hospodářských komplexů v sousedních státech, tedy v Německu a Rakousku, ale i ve Francii, ve Velké Británii, v Itálii a ve Španělsku. Ukazuje a vysvětluje podstatu právních pojmů důležitých pro současné trendy v řízení hospodářství mnoha států. Jejich znalost je důležitá pro opačný postup při řešení vlastnických otázek, tedy pro privatizaci, resp. restituci majetku státu v legislativním přípravném stadiu.

„Právněhistorický přístup k analýze znárodnění tu může sloužit nejen k poznání hrozeb, kterým byl tradiční liberálně-demokratický koncept soukromého vlastnictví a jeho ochrany ve 20. století vystaven, ale k poskytnutí relevantních informací o právním vývoji, který mohly a měly privatizační a restituční normy po roce 1989 brát v úvahu a s nimiž se (nejen) české soudy mohou setkávat i ve stále probíhajících kauzách.“²

Bylo znárodnění uskutečněno nuceným převodem majetku do vlastnictví státu? Autor tento hluboký průnik do dříve kompaktní sféry soukromého vlastnictví zasadil do historického vývoje, začínajícího v republice již pozemkovou reformou, uzákoněnou a provedenou po první světové válce, a pokračujícího ve druhé etapě, tedy po roce 1945. Zestátňování majetku mělo také právní formu konfiskací podle dekretů prezidenta republiky, stejně jako hlavní dekrety uzákonující znárodnění.

V širokém záběru vymezené materie autor ukazuje, jak podobné zásahy do vlastnického práva probíhaly v sousedních zemích a v některých předních státech Evropy. Čtenářům se tak dostává komplexnější pohled na souvislosti momentů vývoje ČSR a dalších zemí, na podrobnosti i rozdíly, které jsou dnes již pozapomenuty.

Při zachování historického běhu událostí kniha připomíná ideologické počátky argumentace zásahů do sféry dříve nedotknutelného soukromého vlastnictví (argumentace, kterou protagonisté marxistického učení shrnuli do programu dělnického socialistického hnutí a politických stran) hlavně v západoevropských zemích. V návaznosti pak byly tyto zásahy realizovány hlavně v Rusku od konce roku 1917. Autor dále obrací pozornost čtenáře na snahy o zestátňování a vyvlastňování v Rakousku ve druhé polovině 19. století, zejména v železniční dopravě a hornictví.

Podstatná část knihy dále sleduje a rozebírá vývoj v ČSR mezi roky 1918 a 1938. Jde samozřejmě zejména o již zmíněnou pozemkovou reformu, ale zaujmou i příklady zestát-

nění soukromých železnic do podoby státního podniku a dalších druhů veřejné dopravy a zbrojního průmyslu. Zde najde čtenář také ohlédnutí za socializačními a zestátňovacími tendencemi v dalších sledovaných státech Evropy.

Doba nesvobody 1938 až 1945 v Československu, nacistická arizace majetku židovských vlastníků a plány odbojových ilegálních organizací na nápravu škod způsobených okupací jsou dalším ohniskem autorovy pozornosti. Přiřazeny jsou představy o znárodnění majetku rozvíjené v zahraničním odboji, jenž počítal s realizací poté, co území naší vlasti bude osvobozeno od okupantů. Následuje pojednání o přípravě „majetkových“ dekretů prezidenta v londýnských orgánech, zejména pojednání o přípravě dekretu o mimořádných opatřeních k zajištění hospodářského života na osvobozeném území.

Od strany 135 autor sleduje hlavní časový úsek vývoje přípravy a provádění znárodnovacích opatření v ČSR. Kapitola V., zabírající léta 1945–1948, je nazvána „Po válce a před Únorem“. V monografii zaplňuje cca 170 stran a je komplexním výkladem o znárodnovacím úsilí, o přípravě a přijetí příslušných právních předpisů, o jejich uvádění do života i o mezinárodních důsledcích všech hlavních jevů, k nimž došlo do únorového převratu. Od strany 304 je zařazena VI. kapitola „Za železnou oponou“, zahrnující časový úsek 1948–1989. V ní autor seznamuje čtenáře s přípravou tzv. druhé etapy znárodnění, uvádí řadu zákonů, jejichž prostřednictvím byla realizována, a připojuje přehled znárodnovacích opatření v řadě států Evropy (západní) i v zemích zahrnutých do sféry vlivu SSSR. (V obsahu knihy nadpis VI. kapitoly chybí.)

Poslední, VII. kapitolou obsah monografie graduje, a to aktuálními otázkami restituce znárodněného majetku po roce 1989. Samozřejmostí kvalitní publikace je resumé, přehled právních předpisů, bibliografie včetně pramenů a rejstřík.

Lze ocenit především náročnou a záslužnou práci autora, který pořídil ucelený komplex právních zásahů státu do soukromého vlastnictví za trvání Československé republiky. Uvedl opatření, která měla charakter socializační či zestátňovací, a vysvětlil a analyzoval vyvlastňování i konfiskaci. Aktuálnost právněhistorické analýzy zdůraznil významnými pasážemi o privatizačním procesu, restitucích a náhradách za ně, probíhajícím v současné době. Ve snaze o nadhled na podobné problémy v celoevropském měřítku autor poukázal na podobné děje v zahraničí a recenzovanou knihu tak postavil na prvé místo mezi tituly české odborné literatury, které tuto koncepci při zkoumání širokých souvislostí znárodnění uplatňují. Práce bude jistě používána při hledání mnohdy složitých řešení uvádějících vlastnické vztahy k nemovitému i movitému majetku v naší zemi v soulad s tradičními přístupy. Publikace demonstruje význam právněhistorické vědy pro současnost i pro budoucí vývoj naší společnosti.

Ladislav Soukup

Poznámky

- ¹ K tomu zejména Kuklík, J.: Mýty a realita tzv. Benešových dekretů. Praha 2002; Kuklík, J.: Do poslední pence! Československo-britská jednání o finančních a majetkoprávních otázkách 1938–1982. Praha 2007; Kuklík, J. a kol.: Vývoj československého práva od roku 1945 do roku 1989. Praha 2009; Kuklík, J.: Zásady do majetkových práv v českých zemích v období 1945–1948 a jejich reflexe v mezinárodních jednáních o tzv. náhradových otázkách a v privatizačním a restitučním zákonodárství po roce 1989. In: Malý, K. (ed.): Nové jevy v právu na počátku 21. století. I. Historické impulzy rozvoje práva. Praha 2009.
- ² Kuklík, J.: Znárodněné Československo. Praha, Auditorium 2010, s. 8.

Kazimierz Baran (ed.): *Constitutional Developments of the Habsburg Empire in the Last Decades before its Fall. The Materials of Polish-Hungarian Conference, Cracow. September 2007.*
Kraków, Jagiellonian University Press 2010, 94 s.¹

Současně stále se zrychlující objektivní proces internacionalizace světa se výraznou měrou odráží rovněž v internacionalizaci právní, resp. právněhistorické vědy, která díky tomuto procesu může (tedy alespoň prozatím) snáze než kdykoliv dříve sledovat nejnovější badatelské trendy v jednotlivých zemích, vnímat jednotlivé průsečíky událostí a směřovat k jednotícím, byť autochtonní podobě oproti dosavadnímu komplexu navzájem nesouvisějících, neakcentačních národních výzkumů. Použití srovnávací metody se proto v recentní právněhistorické jurisprudenci stalo samozřejmostí, ba dokonce téměř nezbytným definičním znakem vědecké činnosti, stejně jako by naopak historická metoda výzkumu měla mít své místo v právních vědách s komparativním prvkem.

Další výrazné vyjádření jevu internacionalizace jurisprudence pak představuje intenzivně se rozvíjející mezinárodní kooperace či *mutatis mutandis* diskurzy o společných tématech mezi právními historiky napříč hranicemi států i kontinentů. Tato spolupráce logicky primárně zahrnuje právní historiky ze zemí se shodnými dějinnými kořeny. Jedním z takových flagrantních kořenů je v oblasti střední Evropy samozřejmě i habsburská (resp. habsbursko-lotrinská) monarchie, její organizace státu, ústavní instituty a právní řád. Časový úsek, který proběhl od zhroutení tohoto soustátí, i teritoriální historická zkušenost zde navíc povětšinou již umožňují vytvořit si odstup a překlenout takovou míru animozit a odlišností, jež by spolupráci a kritickou analýzou nasycenou diskusí nad globálními tématy ztěžovaly, aniž by ovšem jednotliví zástupci národní právní historie museli upadnout do pasti globalizace, tzn. přistoupit k přílišnému zjednodušování výkladu nebo se účelově vzdávat svébytných rysů, důrazu na témata pro národní vědu specificky aktuální či osvědčených stanovisek opírajících se o fakta.²

Lze konstatovat, že jedním z podařených výsledků reflektujících shora řečenou internacionalizaci právnědějinné nauky je také sborník „Constitutional Developments of the Habsburg Empire in the Last Decades before its Fall. The Materials of Polish-Hungarian Conference“, vydaný v roce 2010 s většinou příspěvků v anglickém jazyce, dvěma v německém a jedním v řeči francouzské. Recenzovaný sborník je binacionální, neboť je výstupem z polsko-maďarské konference.³ Vědecká polsko-maďarská spolupráce je vzhledem k historickým konotacím přirozená. Historie Polska a Maďarska je úzce propojena, sahá od královských titulů feudálních panovníků obou zemí (získaných od papeže) přes devastaci obou států mongolským vpádem a přes společné soustátí jagellonské a habsburské až po jejich příslušnost k bloku států v zájmové sféře Sovětského svazu. Oba národy tak s ohledem na historickou zkušenost pojí úzké vazby, takže už od středověku se používá úsloví „*Polak, Węgier dwa bratanki – do szabelki i do szklanki*“.

Konference, z níž recenzovaný sborník vzešel, se symbolicky uskutečnila ve dnech 23. září až 24. září 2007 v Krakově, v jednom z historických center polských oblastí

bývalého Rakousko-Uherska, a vztahovala se prvotně právě k otázkám právních dějin obou států na konci 19. století. Mezi taková témata můžeme zařadit např. příspěvek Andrzeje Dziadzia o roli rakouského říšského soudu, tedy, použijí-li ústavněprávní teoretické vymezení, orgánu specializované, koncentrované a centralizované, konkrétní, následné kontroly ústavnosti⁴ při budování konstitučního režimu v Rakousku,⁵ kdy soud, v mezích limitů mu poskytnutých, v řadě případů napomohl udržet konstitucionalismus, když svým extenzivním výkladem korigoval na tradici absolutismu založený a právnímu formalismu poplatný výklad předpisů příslušnými orgány⁶, či dokonce rušil otevřený postup *contra legem* či *in fraudem legis*. Na druhou stranu říšský soud odmítal v rámci vážení jednotlivých občanských práv přílišné zásahy do práv druhých osob, obhajované výkonem jednotlivých oprávnění a svobod. Tak tomu bylo např. v případě tzv. árijského paragrafu, který soud odmítal jako porušující rovnost před zákonem.⁷ Ačkoliv po formálněprávní stránce nebyly nálezy říšského soudu závazné, úřady se jimi, jak dokládá A. Dziadzio ve své studii, obvykle řídily a fakticky jim povahu pramene práva přiznávaly.⁸ Říšský soud tak podle A. Dziadzia svou spoluúčastí na budování právního státu (vedle např. Nejvyššího správního soudu)⁹ výrazně napomohl vytvoření legendy stabilní monarchie, ačkoliv bylo Rakousko-Uhersko na konci své existence ve skutečnosti zmítáno rozsáhlými politickými, národnostními, sociálními, ale i hospodářskými spory,¹⁰ objektivně ústíci k jeho konci. Na závěr ale i A. Dziadzio na základě vybraných příkladů, např. sporů o povinnou výuku náboženství či o stavbu kostela z obecních prostředků, uznává, že na přelomu 19. a 20. století a zvláště před rokem 1914 říšský soud v některých případech podpořil protiústavní kroky státní moci.¹¹ Zde lze také mimo jiné upozornit na autorem (pravděpodobně z důvodu rozsahu článku) opomenutou judikaturu říšského soudu ohledně politických procesů proti členům sociální demokracie, při kterých onen rakouský ústavní soud již od počátku svou úlohu pojistky chránící občanská práva a svobody příliš neplnil.¹²

Justice se týká také příspěvek Krisztiny Korsósne Delacasseové o realizaci oddělení soudnictví od správy v Uhersku na přelomu 19. a 20. století,¹³ zaměřený především na výstavbu správního soudnictví. Zatímco obvykle bývá modernizace na území tehdejších Uher v české i slovenské literatuře spojována s judexkuriální konferencí z roku 1861,¹⁴ ta hrála, jak ze stati nepřímo vyplývá, ve zkoumané otázce malou roli a klíčovými se staly až reformy z doby budování konstitucionalismu po roce 1867, přinášející s sebou i Montesquieuův¹⁵ princip dělby moci, resp. zrušení patrimoniálního soudnictví a správy v roce 1869.¹⁶ Autorka přitom upozorňuje na skutečnost, že provedení takového oddělení nebylo kompletní, neboť soudům zůstaly některé úkoly správních úřadů, např. vedení pozemkových knih, zatímco souzení některých bagatelních sporů bylo naopak svěřeno správním úřadům, což bylo způsobeno pozůstatky dřívějšího uherského stavovsko-absolutistického práva.¹⁷ K. Korsósne Delacasseová vyjmenovává také esenciální zásady právní regulace, jež považuje za podstatné pro zajištění nezávislosti soudní moci.¹⁸ U nich ovšem při bližším zkoumání čtenář zjišťuje, že se jedná o rysy platné pro tehdejší racionalistickou koncepci správních úřadů obecně,¹⁹ které jsou známy jako zásady právní úpravy postavení soudců až dnes, neboť jedině u této juristické profese přetrvaly v České republice až do současnosti.²⁰ Tuto stránku věci však autorka nezmiňuje. Státní zastupitelství bylo v Uhersku zřízeno teprve zákonným článkem č. 33 z roku 1871 a v 70. letech došlo také k přetvoření advokacie a notariátu do moderní podoby.²¹ Systém správního soudnictví, jež K. Korsósne Delacasseová považuje za nezbytnou součást skutečné dělby moci,²² pravdě-

podobně se tedy hlásí k modernímu pojetí dělby moci jako systému brzd a vyvažování²³ – byl zřízen v Uhersku až zákonným článkem č. XXVI/1896. Proto také závěrem autorka podotýká, že budování konstituční formy vlády nebylo jednoduché a probíhalo v modernizačních vlnách: první proběhla v 60. letech, další až na přelomu 19. a 20. století.²⁴

Zde je ovšem nutné dodat, že to neznamená, že by v případě systému brzd a vyvažování muselo jít nutně o kontrolu speciálním soudnictvím správním. Historicky se teoretická konstrukce požadavku specializovaného správního soudnictví objevuje relativně pozdě,²⁵ navíc se naskytá otázka, zda soudní přezkum je skutečně znakem oddělení soudnictví od správy, anebo spíše znakem úrovně kvality tohoto oddělení. Osobně se domnívám, že v okamžiku samostatné institucionální i funkční existence správy a soudnictví (třeba v letech 1848–1849 a 1867–1876) už o oddělení mluvit lze, ačkoliv kontrolní orgán soudního typu, resp. soudní přezkum, ještě nevznikl.

Mezi statí s ústavněprávním zaměřením z doby monarchie, konkrétně s tematikou formy vlády, náleží též příspěvek Mariana Mateckého o osudech Karla Štěpána Habsburského, o němž se uvažovalo jako o možném kandidátovi na polského krále v souvislosti s přípravami na vznik samostatného Polska v roce 1916 za 1. světové války.²⁶ Pro naše dějiny je pozoruhodné, že Karel Štěpán měl majetky rovněž v československé části Těšínska, na což autor upozorňuje.²⁷ Zde by bylo ovšem vhodné ještě dodat, že mu byly jako Habsburkovi zkonfiskovány v meziválečné pozemkové reformě 1918–1936 v souladu s § 9 zákona č. 215/1919 Sb. z. a n. Autor vynáší ve svém příspěvku na světlo stručný životopis Karla Štěpána, čímž oživil neprávem zapomenutou epizodu z dějin konce dlouhého 19. století, totiž existenci loutkového, tzv. regentského Polského království.²⁸

Ústavněprávní a současně správněprávní historickou problematikou se zabývá rovněž Eszter Cs. Hegerová, která pojednala o konfesněprávní otázce autonomistického hnutí katolického duchovenstva v Uhersku v době po rakousko-uherském vyrovnání. Své stati přitom dala autorka výstižný název „Svobodná církev ve svobodném státě“,²⁹ což evokuje jiné hnutí za autonomizaci a decentralizaci části veřejné sféry od státu, totiž úsilí o územní samosprávu a stadionovské heslo toto úsilí ztělesňující, které se dostalo až do prozatímního obecního zřízení: „*Základem svobodného státu je svobodná obec.*“³⁰ Krátce se zastavme u definičního vymezení předmětu statí. Autonomii autorka chápe v přirozenoprávním pojetí jako přirozené právo entity na samosprávu, samovládu a možnost vydávat vlastní normy. Hlásí se přitom otevřeně k teologické koncepci, jež přirozené právo definuje jako od Boha zjevené a lidmi uchopené *ius divinum*.³¹ Autonomie v pojetí katolického autonomistického hnutí pak měla znamenat autonomii vůči státu, ale také vůči dalším nositelům a vykonavatelům veřejné správy (územní a zájmové samosprávě, ostatním církvím apod.) a současně přiměřenou aktivní účast věřících laiků na fungování katolické církve.³² Na vysvětlení lze doplnit, že tímto směrem se jistě katolické kruhy vydávaly v 19. století jednak v zemích, kde byla státním vyznáním některá z nekatolických křesťanských denominací (anglikanismus, luterství, helvétská víra), protože autonomie zde znamenala svobodu od útlatku,³³ jednak tam, kde proběhla nepřátelská odluka státu a katolické církve, odluka mající za následek radikální sekularizaci veřejné sféry,³⁴ a konečně ve státech, kde v důsledku zavádění konstitucionalismu ztratila katolická církev pozici státní církve a princip náboženské tolerance byl povolna nahrazován náboženskou svobodou, jako tomu bylo právě také v Uhersku. Autorka uvádí, že cílem hnutí v Uhersku, reagujícího na výše uvedené změny společenských poměrů, bylo učinit církev svobodnější, a tím i silnější,³⁵ rozhodně to však

neznamenalo reformu katolické církve ve smyslu reformace protestantské či kroky směrem k analogii galikanismu s jeho stránkou církevně-politickou a dogmatickou, tj. prosazení autonomie národní církve na papeži s důrazem na konciliarismus.³⁶ Jak vyplývá ze stati, v základu hnutí v Uhersku stál trend spíše opačný, tedy katolická obroda, u níž s značnou mírou zjednodušení můžeme vést paralely s některými prvky clunyjské reformy, nikoliv ovšem v důrazu na mnišství (zde naopak uherské katolické autonomistické hnutí, jak píše E. Hergerová, kladlo důraz na reformu laického prvku), ale v důrazu na větší nezávislost na světské moci. Ostatně sama autorka hovoří ve své stati o návaznosti na patronátní právo.³⁷ Proto mezi požadavky katolického autonomního hnutí v době Rakouska-Uherska patřilo zavedení autonomního dohledu nad správou náboženského a školského fondu, větší dispoziční práva církevních právnických osob, pokud jde o majetek, apod.³⁸ Ačkoliv hnutí vyvíjelo intenzivní úsilí až do roku 1917, kdy dokonce byl zákonodárnému sboru předložen příslušný návrh legislativních změn, nepodařilo se nakonec podle E. Hergerové jeho cíle v právním řádu v Uhersku do konce monarchie realizovat.³⁹

Zajímavý příspěvek k otázce ústavní svobody emigrace v Předlitavsku po roce 1867 zařadil do sborníku Grzegorz M. Kowalski.⁴⁰ Autor se této problematice věnuje dlouhodoběji a navázal na svá předchozí díla.⁴¹ S ohledem na historii nedávno minulou se jedná o aktuální téma, kdy článek přes svou relativní stručnost může napomoci zodpovězení otázky, zda omezení přeshraniční svobody pohybu ve státech střední Evropy, jež bylo zavedeno v letech 1948–1989, bylo spíše kontinuální, či diskontinuální juristickou regulací. Doplňuje tak již v české právněhistorické vědě řešenou otázku kontinuity a diskontinuity organizačního zajištění tohoto omezení.⁴² Ústavní základ zakotvení institutu v tehdejší právním řádu v Haliči byl přitom shodný⁴³ s českými zeměmi. Jednalo se totiž o článek 4 odst. 3 a 4 základního zákona č. 1423/1867 ř. z., o všeobecných právech státních občanů: Možnost emigrace byla vázána jen na splnění branné povinnosti a rovněž na uhrazení speciálního poplatku, pokud nebyl na základě mezinárodní smlouvy recipročně zrušen. Zákonná emigrace však vyžadovala navíc předchozí státní souhlas (vydávaný ministerstvem zeměbrany), potvrzující splnění shora uvedených povinností. Také bývalo vyžadováno prokázání zaopatřenosti emigranta a jeho rodinných příslušníků.⁴⁴ Část konkrétní zákonné úpravy v Haliči platila od vydání patentu č. 68/1832 PGS für Galizien.⁴⁵ G. M. Kowalski v rámci analýzy právních předpisů upozorňuje na to,⁴⁶ že v předlitavském Polsku sice také platily normativní akty č. 116/1865 ř. z.⁴⁷ a č. 80/1867 ř. z.,⁴⁸ ale podrobnější prováděcí předpisy vydány nebyly, takže přetrvával problém s interpretací a hlavně s realizací ústavně zakotveného práva, když, jak již bylo zmíněno výše, nadále platily starší normy. K tomu lze zmínit např. rakouského cestovního průvodce pro emigranty z roku 1897, který výslovně uváděl, že státní občané mezi 21. až 23. rokem věku vůbec nesmějí trvale emigrovat.⁴⁹ G. M. Kowalski v příspěvku zdůrazňuje,⁵⁰ že se legalizace týkala jen části emigrace, oproti tomu vzhledem k nadále platným předpisům existovala relativně početná ilegální emigrace, kdy se jednalo o nedovolené překročení státní hranice, resp. o nezákonnou emigraci, jež měla důsledky nejen trestněprávní, ale také majetkoprávní (např. neplatnost závěti apod.).⁵¹ Kowalski se dotýká i institucí emigraci z Haliče zajišťujících.

Přestože v úvodním slovu editora je uvedeno, že se sborník věnuje ústavnímu vývoji v habsburské monarchii před jejím zánikem,⁵² najdeme zde i látku jiného druhu, např. látku týkající se soukromoprávního institutu fideikomisu v článku Zsuzsanny Peresové,⁵³ ústavně-správně-soukromoprávní problematiku kontinuity/diskontinuity uherské právní úpravy

postavení velkostatku a obcí na Oravě a ve Spiši po jejich připojení k Polsku (v r. 1945), zpracovanou Władysławem Pęksou,⁵⁴ a medailonek věnovaný prof. Andoru Csizmadiovi,⁵⁵ dlouholetému ordináři na katedře právních dějin univerzity v Budapešti a děkanovi této fakulty v letech 1964–1968 (medailonek je v rámci kategorizace bibliografie možné řadit spíše do oblasti statí o právní vědě a významných právnících nežli do oblasti statí o státnosti a ústavnosti).⁵⁶

Krátká studie W. Pęksy o semifeudálních⁵⁷ přežitcích uherského právního institutu velkostatku v Polsku se rámce ústavnosti, jíž je sborník věnován, ještě částečně dotýká, ačkoliv lze konstatovat, že velkostatek vlastně spojoval vlastnictví půdy – tj. majetkovou, věcněprávní otázku s organizací správy a uspořádáním společnosti. Časově však příspěvek z posledních desetiletí habsburské říše vybočuje, neboť sice akcentuje institut z rakouského práva převzatý, ale všímá si jeho osudů v meziválečném období, po konci Rakouska-Uherska, kdy některé spišské vsi připadly Polsku. Autor popisuje obsahové znaky institutu a následně zdůrazňuje, že ačkoliv zastaralý institut byl abrogován až zákonem z 20. března roku 1931,⁵⁸ byl považován za paradoxní, a proto byl v podstatě obsolentní, když už v roce 1926 nalézací i odvolací stupně polských soudů odmítaly vymáhat povinnosti z institutu pro rolníky vyplývající.⁵⁹

U třetího ze zmíněných témat tematickou subsumpci pod název sborníku odůvodňuje odborný zájem prof. Csizmadii, jenž se soustředil právě na výzkum práva a ústav v období po rakousko-uherském vyrovnání, resp. do roku 1918. István Kajtár nejenže stručně seznamuje čtenáře s životem a dílem nestora maďarských právních dějin, zahrnujícím více než tři sta různých vědeckých položek, ale též zdůraznil hlavní otázky, jimiž se prof. Csizmadia zabýval. Rozsah zájmů prof. Csizmadii byl přitom obdivuhodný. Jednalo se např. o komparaci juristické regulace municipií v epoše dualismu s úpravou po roce 1918, o konfesněprávní historii, o sociální péči, soudnictví, organizaci veřejné správy a právní úpravu státního úřednictva. Vzhledem k české jurisprudenci lze zmínit rovněž článek „Die Freiheitsrechte und die Staatstheorien im Zeitalter des Dualismus“, který byl publikován jako výstup ze 7. československo-uherské konference právní historie; ta se uskutečnila ve dnech 23.–25. 1965 v Budapešti a byla vyústěním spolupráce českých a maďarských právních historiků v 60. letech minulého století, na niž navázala česká právní věda po roce 1989 pod vedením prof. Karla Malého – původní česko-maďarský tandem „bývalých zemí podunajské monarchie“ byl doplněn ještě o rakouské právní historiky.⁶⁰

Neméně zajímavá je i zmíněná problematika fideikomisu (lat. *fideicommissum*), tj. rodinného svěřeneckého fondu, důležitého historického majetkoprávního institutu, který obchází původní středověký zákaz testamentování s nemovitým majetkem a který je v českých zemích doložen už v 16. století – přetrval až do roku 1924, kdy byl zrušen zákonem č. 179/1924 Sb. z. a n., o zrušení svěřeneství. Je třeba si uvědomit, že tento institut je předmětem zájmu nejen právní vědy konce Rakouska a první republiky,⁶¹ ale též stávající jurisprudence,⁶² a dokonce právní praxe, když jsou řešeny případy s právněhistorickým prvkem. V Německu například ještě dodnes organizace justice u zemských vrchních soudů zná speciální fideikomisní senáty, které judikují o fideikomisních vztazích (ačkoliv fideikomisy byly z občanského práva v Německu vypuštěny na základě zákona o sjednocení zrušení fideikomisů ze dne 26. června 1935, částka č. 66, roč. 1935 ř. z., s. 785–787, a nařízení k provedení tohoto zákona ze dne 8. července 1938, částka č. 107, roč. 1937 ř. z., s. 1103–1108), zejména při ochraně kulturních památek.⁶³

Zs. Peresová naproti tomu ve svém článku, sepsaném na základě materiálu nalezeného v archivu Esterházyů, ukazuje, že v Uhersku se proti českým zemím fideikomis prosadil díky transferu myšlenek a právních institutů⁶⁴ z Rakouska, a to díky Habsburkům⁶⁵ v roce 1686 po ukončení osmanské vlády⁶⁶ – ačkoliv autorka relativizuje notoriety (v maďarské vědě dosud dominující), že se tak stalo –, a navíc jako jakýsi hospodářský ústupek za ztrátu práva na odpor a jako zakotvení dědičnosti uherského trůnu v roce 1687. Šlo by tak vlastně o podobnou výměnu politických práv za práva hospodářská, čehož byly české země svědkem při zavádění účinnosti Vladislavského zřízení zemského, resp. Svatováclavské smlouvy. Právní institut fideikomisu má i v Maďarsku význam především v oblasti kultury, neboť většina z uměleckých děl, jež v roce 1867 prodal rod Esterházyů státu a která se nachází v maďarském Muzeu krásných umění a v Národní galerii v Budapešti, náležela původně do rodového fideikomisu Esterházyů.⁶⁷

V neposlední řadě (pokud bych měl použít módního, rádoby mondénního germanismu či anglicismu „*last, but not least*“) je součástí sborníku podnětný příspěvek Kazimierze Barana, vedoucího katedry obecných dějin státu a práva Fakulty práva a správy Jagellonské univerzity. Přestože se tento významný představitel polské historické jurisprudence už od 80. let minulého století primárně zaměřuje na anglické trestní právo hmotné i procesní,⁶⁸ nezanedbává ani domácí dějiny. Do recenzovaného sborníku přispěl statí, která spadá tematicky do oblasti ústavního práva, časově však překračuje období tzv. habsburské monarchie, neboť se soustřeďuje na úlohu Józefa Piłsudského při vzniku polského státu jako důsledku 1. světové války.⁶⁹ Článek je interdisciplinární, zahrnuje pasáže většinou politicky historické, ale též právněhistorické a sociálněvědné. Autor svůj přístup k Piłsudskému vyjadřuje ve shrnutí, v němž tohoto politika a vojáka charakterizuje jako „*charismatického vůdce Poláků*“, který „*byl předvídavý*“ a „*zabránil zaplavení Evropy Rudou armádou*“.⁷⁰ Piłsudskému také připisuje schopnost přesné deduktivní analýzy a proročké předtuchy.⁷¹ Jeho spolupráci s centrálními mocnostmi chápe autor jako poznanou nutnost, danou tím, že rakouský režim v okupované části Polska byl nejliberálnější, ale dodává, že jakmile převzali hlavní úlohu na východní frontě Němci, Piłsudský se obával, že se z nich stanou okupanti, kteří nahradí Rusy a zabrání polské nezávislosti, a postavil se proti jejich vítězství.⁷² Z článku pak vyplývá, že jediným Piłsudského cílem bylo nezávislé a silné Polsko. Onu Piłsudského předvídavost však autor zčásti relativizuje, když např. uvádí, že pokud by se podařilo vyvolat povstání v carské části Polska, jak zamýšlel Piłsudský, Rusové by se bránili kratší dobu, centrální mocnosti by mohly realizovat Schlieffenův plán⁷³, porazily by západní státy Dohody a Polsko by nevzniklo.⁷⁴

Positivní Piłsudského obraz je výrazem převažujícího pojetí převážně většiny soudobé polské historiografie, jež zdůrazňuje jeho úlohu zakladatele moderní polské republiky, když „*monarchistická forma státu byla spojována s okupačními režimy děleného Polska*“ (Prusko-Německo, Rakousko-Rakousko-Uhersko, Rusko) a „*sovětský režim šel proti zájmům hospodářských a politických elit*“.⁷⁵ Naopak českou a další historiografií jsou zdůrazňovány také pozdější maršálovky aktivity, např. jeho osobní účast na svržení konzervativní polské demokracie a odpovědnost za něj⁷⁶ a nastolení autoritativního sanačního režimu, včetně jeho vystupování proti parlamentnímu režimu; ten Piłsudský charakterizoval jako „*morálně zdegenerovaný*“ a při označování jeho charakteristických rysů používal slov jako „*partajnictví*“, „*sobectví*“,⁷⁷ „*zlodějina*“⁷⁸ nebo „*národ je sebranka idiotů*“⁷⁹ a navrhoval ho nahradit tzv. nepolitickou politikou, napravující morální poměry.⁸⁰ To v jeho pojetí

znamenalobyhýbání demokracie, snahu o odstranění veřejnosti z demokracie.⁸¹ politické procesy končící uvězněním politické opozice bez soudu v koncentračních táborech,⁸² fakticky pak vojenskou a policejní diktaturu,⁸³ ústící po roce 1930 v režim s korporativistickými rysy a etatizací.⁸⁴

V mimopolské vědě bývá též zdůrazňován Piłsudského machiavellistický přístup, a to jak při prosazování jeho vize Polska ve válce (kdy se „odklonil od Německa až předposlední rok války“,⁸⁵ tedy po vstupu Spojených států amerických do konfliktu a po rozvratu tureckých ozbrojených sil, když se štěstí začalo od centrálních mocností odvracet – k ozbrojenému vystoupení proti centrálním mocnostem došlo až od 10. listopadu 1918, kdy vznikla Ostrovská republika, resp. 20. prosince 1918, kdy v Poznani začalo známé velkopolské povstání),⁸⁶ tak po obnovení polského státu (třeba při využití dřívějších vazeb na Polskou socialistickou stranu, aby dosáhl dočasné podpory ze strany civilní politické sféry – od ní se jinak naprosto ideově odvrátil a své původní sliby nenaplnil). Kromě autoritářství režimu sanace,⁸⁷ jež naplňuje Nolteho definici fašistického režimu,⁸⁸ si konečně nepolská historiografie všimá toho, že Piłsudský měl antipatický přístup k Československu⁸⁹ a byl považován za stoupence spojenectví s Německem – Hitler prohlásil, že „Piłsudský je jediným člověkem, se kterým je možné to (smlouvu o přátelství a neútočení – pozn. J. Š.) uskutečnit“.⁹⁰ Ta byla nakonec uzavřena 26. ledna 1934 a napomohla následnému společnému postupu hitlerovského Německa a beckovského Polska v krizových zářijových dnech 1938.

Stat' profesora K. Barana přináší vůči shora uvedené odborné kritice Piłsudského nejen zmírňující sekvence,⁹¹ které však zároveň nezakrývají slabiny maršálovy politické koncepce, ale také vytyčuje některé důvody, pro které Piłsudský mohl nakonec uspět. Mezi ně řadí autor právě čisté parlamentní formu vlády (dolní komora byla silnější než horní a hlava státu neměla zákonodárnou pravomoc, s čímž se Piłsudský nemínil smířit), dále nekonsenzuální politiku pravicových vlád (která do Piłsudského tábora přivedla tu část levice, která slyšela na patriotická a paternalistická hesla), ale také – a to především – příčiny hospodářské. Šlo např. o krizi vyvolanou uzavřením sovětských trhů pro polské zboží, kdy dřívější carská část Polska nalézala hlavní odbytiště svých výrobků a produktů, o příliš vysokou inflaci, která snižovala reálné příjmy obyvatelstva, dále o tarifní válku s Výmarskou republikou či o problém omezeného přístupu k moři, způsobující obtíže polskému námořnímu obchodu a s ním souvisejícímu hospodářství.

Závěrem lze říci, že recenzovaný sborník je zdařilým a podnětným přínosem též pro českou právní historiografii. Prezentuje témata zájmu současné polské a maďarské právní historiografie při zkoumání nejen konstitucionálněprávního vývoje v období konce 19. a první poloviny 20. století, sahajícího od vývoje ústavněprávních orgánů přes vztahy státu a církve, regulaci občanských práv a svobod a kontinuitu a diskontinuitu právních institutů až po sledování právní vědy a vědců a biograficko-analytické medailonky osudů významných osobností. Také odráží vysokou kvalitu středoevropské jurisprudence a současně vzhledem k příbuznosti historické evoluce „zemí Visegrádu“ přímo vybízí zástupce české právní historiografie k analogickým výstupům, příp. k zapojení do probíhající diskuse.

Jiří Šouša jr.

Poznámky

- ¹ Recenze je výstupem výzkumného projektu id. č. PO6 Veřejné právo v kontextu europeizace a globalizace.
- ² K aktuálním tématům, na něž se zaměřuje česká právní historiografie, viz např. přehledová kniha Petráš René – Starý Marek: *Právněhistorická bibliografie. Výběr českých a slovenských prací z let 1990–2000 k dějinám státu a práva*, Karolinum: Praha 2005, či z poslední doby studie systematizující a analyzující vybraná aktuální témata a úkoly pražské právní historiografie Šouša Jiří: *Einige aktuelle Themen der rezenten tschechischen Rechtshistoriographie*, in: *Junge Ungarische Rechtshistoriker*, roč. 6/2012, č. 6, Budapest 2012, s. 132–140.
- ³ Dvoustranná spolupráce vyžaduje na jednu stranu synalagmatickou užší součinnost oproti běžným mezinárodním publikacím, na druhou stranu usnadňuje konkrétní komparativní indukci a dedukci a umožňuje tím přesnější vyvození závěrů. Proto je v poslední době stále častěji používána, a to nejen v právní historii. V ústavním právu viz např. Jirásková Věra, Witkowski (eds.): *Ústavní systém České republiky a Polské republiky po přistoupení k Evropské unii. II. česko-polský právní seminář Praha, 23.–24. září 2012*, Praha: Leges, 2011.
- ⁴ K typům kontroly ústavnosti např. Blažoš Josef: *Soudní kontrola ústavnosti*, Praha: Wolters Kluwer ČR (Aspi), 2001, nebo Sládeček Vladimír: *Ústavní soudnictví*, Praha: C. H. Beck, 1999, s. 2–6.
- ⁵ Dziadzio Andrzej: *The Role Played by the Constitutional Tribunal in Preserving the Liberal Nature of the Habsburg Monarchy at the Turn of the 19. Century*, s. 25–31.
- ⁶ Např. díky jeho judikatuře byla vedle svobody vyznání zavedena i svoboda bez vyznání. Dziadzio Andrzej, *The Role*, s. 27.
- ⁷ Jednalo se o ustanovení zakotvované německými nacionalistickými spolky, jež zakazovalo přijímat občany jiných než německých národností, hlavně Židy. Dziadzio Andrzej, *The Role*, s. 27.
- ⁸ Tamtéž, s. 26.
- ⁹ K tomu např. Olechowski Thomas: *Die Einführung der Verwaltungsgerichtsbarkeit in Österreich* (= Österreichische Rechtswissenschaftliche Studien 52), Wien: Manz Verlag, 1999.
- ¹⁰ Dziadzio Andrzej, *The Role*, s. 28.
- ¹¹ Tamtéž, s. 29–30.
- ¹² K tomu podrobně Malý Karel: *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy v druhé polovině 19. století v Čechách* (= Právněhistorická knižnice 8), Praha: Academia, 1967.
- ¹³ Korsósne Delacasse Krisztina: *Gerichtsverfassung und Justizwesen in Ungarn um die Jahrhundertwende. Kurzer Überblick der tatsächlichen Verwirklichung der Trennung von Justiz und Verwaltung – richterliche Unabhängigkeit und Verwaltungsgerichtsbarkeit*, s. 51–59.
- ¹⁴ Vojáček Ladislav – Schelle Karel: *Právní dějiny na území Slovenska*, Ostrava: Key Publishing, 2007, s. 186–187; obdobně Mosný Peter – Hubenák Ladislav: *Dejiny štátu a práva na Slovensku*, Košice: Aprilla, 2008, s. 101–103.
- ¹⁵ De Secondat Montesquieu Charles-Louis: *O duchů zákonů*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2003.
- ¹⁶ Korsósne Delacasse Krisztina, *Gerichtsverfassung*, s. 51–52.
- ¹⁷ Tamtéž, s. 52, pozn. pod čarou 3 a 5.
- ¹⁸ Korsósne Delacasse Krisztina, *Gerichtsverfassung*, s. 53.
- ¹⁹ Jednalo se o požadavek odborné kvalifikace, zákaz vedlejších povolání, definitivu, limity pro přeložitelnost apod. K uvedeným rysům jako typickým atributům racionalistického kariérního systému viz např. Šouša Jiří: *Vývoj právní úpravy státních civilních úředníků od 18. století do roku 1938 v českých zemích*, dis. práce, Praha: PF UK, 2011, s. 42.
- ²⁰ K otázce právní úpravy postavení státního úřednictva ve vztahu k právní úpravě soudců a k možnostem de lege ferenda Štefko Martin – Šouša Jiří: *Za kvalitní novou služební pragmatiku*, in: Hrabcová Dana (ed.): *Sborník z mezinárodní konference. Pracovní právo 2012 – závislá práce a její podoby*, 1. vyd., Brno: Masarykova univerzita, 2012, s. 1–21.
- ²¹ Korsósne Delacasse Krisztina, *Gerichtsverfassung*, s. 53–54.
- ²² Tamtéž, s. 56.
- ²³ Podle této koncepce jsou nezbytnými elementy dělby moci oddělenost moci, její nezávislost a neslučitelnost, samostatnost, systém brzd a vyvažování i vzájemná neodpovědnost (samozřejmě s výjimkou nástrojů systému brzd a vyvažování). Např. Strmisková Jana: *Teorie dělby moci v současnosti – garant ochrany lidských práv*, dis. práce, Brno: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií, 2010, s. 22.
- ²⁴ Korsósne Delacasse Krisztina, *Gerichtsverfassung*, 58–59.
- ²⁵ V ČR např. zákon č. 121/2002 Sb. a s tím související rozdělení přezkoumávání soukromých a veřejných správních rozhodnutí.
- ²⁶ Małeckí Marian: *Le roi manqué de Pologne-Stéphane II Habsburg*, in: *Constitutional Developments of the Habsburg Empire in the Last Decades before its Fall. The Materials of Polish-Hungarian Conference, Cracow, September 2007*, Kraków: Jagiellonian University Press, 2010, s. 75–79.
- ²⁷ Tamtéž, s. 76.
- ²⁸ Jednalo se o umělý projekt Německa a Rakouska-Uherska v polských oblastech ruského carství okupovaného Centrálními mocnostmi. Regentské Polské království trvalo od 5. listopadu 1916 do 11. listopadu 1918, kdy byla vyhlášena Polská republika. Tak jako v meziválečném regentském Maďarském království, ani zde žádný král ve skutečnosti nikdy nevládl. Moc měli v rukou němečtí okupanti, formálně pak tříčlen-

- ná regentská rada složená z varšavského arcibiskupa Aleksandra Kakowského a dvou šlechticů – Zdzisława Lubomirského a Józefa Ostrowského. Podrobněji Županič Jan: *Polská otázka v politice ústředních mocností za 1. světové války. Cesta k vyhlášení Polského království (1914–1916)*, in: *Historický obzor* 8 (5/6)/1997, Praha, 1997, s. 105–112, a Županič Jan: *Polská otázka v politice ústředních mocností za 1. světové války. Politika hraběte Czernina*, in: *Historický obzor* 8 (9/10)/1997, Praha, 1997, s. 217–224. Též. Lukowski Jerzy-Zawadzki Hubert: *A Concise History of Poland*, 2. ed., Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 219–221.
- ²⁹ Herger Eszter: „*Frei Kirche im freien Staat*“: *Die katholische Autonomiebewegung in Ungarn*, s. 33–43.
- ³⁰ Viz článek I prozatímního obecního zřízení č. 170/1849 ř. z. ze dne 17. března 1849.
- ³¹ Herger Eszter, „*Frei Kirche im freien Staat*“, s. 33.
- ³² Tamtéž, s. 34 a 41.
- ³³ Např. tzv. katolické zákony (Catholic Emancipation Acts) ve Spojeném království Velké Británie a Irska z let 1828–1829.
- ³⁴ Např. ve Francii od roku 1876 a zvláště dle zákona o odluce z roku 1905 či v Německu za Bismarckova Kulturkampfu. K tomu blíže Helmstadter Richard J. (ed.): *Freedom and religion in the nineteenth century*, Stanford: Stanford Univ. Press, 1997, zejm. o Francii, Německu a Evropě v 19. století, s. 172–301, z české literatury Baxa Bohumil: *Rozluka státu a církve ve Francii*, in: *Česká národní hlídka. Lidový časopis pro vzdělání, poučení a zábavu*, č. 1, Praha: Český insertní a novinářský závod A. Schönfeld, 1907, s. 5–8 a 44–48.
- ³⁵ Viz Herger Eszter, „*Frei Kirche im freien Staat*“, s. 33.
- ³⁶ Takovou podobu získala francouzská katolická církev s konečnou platností pragmatickou sankcí Karla VII. z Bourges z roku 1438, což bylo potvrzeno boloňským konkordátem mezi Francií a papežským stolicem v roce 1516 a prohlášením francouzského kléru o církevní moci z 19. března 1682.
- ³⁷ Herger Eszter, „*Frei Kirche im freien Staat*“, s. 36.
- ³⁸ Tamtéž, s. 42.
- ³⁹ Tamtéž.
- ⁴⁰ Kowalski M. Grzegorz: *Constitutional Liberty in the Area of Emigration in Austria (1867–1918). The Activities of the Emigration Agencies in Galicia and Lodomeria*, s. 61–74.
- ⁴¹ Kowalski M. Grzegorz: *Prawna regulacja wychodźstwa na ziemiach polskich pod panowaniem austriackim w latach 1832–1914*, in: *Czasopismo Prawno-Historyczne*, tom. LIV, zeszyt 1, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie sp. z o. o., 2002, s. 171–191, Kowalski M. Grzegorz: *Przestępstwa emigracyjne w Galicji 1897–1918. Z badań nad dziejami polskiego wychodźstwa*, Kraków: Wydawn. Uniw. Jagiellońskiego, 2003.
- ⁴² K tomu např. Vojáček Ladislav: *Kontinuita a diskontinuita ve střechení československých státních hranic po roce 1945*, in: *Právněhistorické studie* 30, Praha, Academia, 1989, s. 111–124.
- ⁴³ Kowalski M. Grzegorz, *Constitutional Liberty*, s. 61.
- ⁴⁴ Např. Koller Franz Michael: *Destination Amerika. Transatlantische Arbeitsmigration im 19. und 20. Jahrhundert am Beispiel der Gemeinde Patafalva/Poppendorf*, Master Thesis, Rudersdorf /Salzburg, 2009, s. 34 a 36; Caro Leopold: *Auswanderung und Auswanderungspolitik in Österreich* (=Schriften des Vereins für Sozialpolitik, Bd. 131), Leipzig: Duncker & Humblot, 1909, s. 174.
- ⁴⁵ Kowalski M. Grzegorz, *Constitutional Liberty*, s. 62.
- ⁴⁶ Tamtéž, s. 62 a 67.
- ⁴⁷ Císařské nařízení č. 116/1865 ř. z., týkající se pasových kontrol na hranicích říše. Jednalo se vlastně o novelizaci a potvrzení předchozí neoabsolutistické úpravy v patentu č. 31/1857 ř. z., jež přinesla moderní, tzn. pohraniční systém pasů a pasových kontrol. Tuto stěžejní normu ovšem G. M. Kowalski ve stati nezmiňuje, pravděpodobně proto, že se věnuje právě období konce 19. století.
- ⁴⁸ Výnos ministerstev zahraničí, vnitra, obchodu, policie a války č. 80/1867 ř. z., shrnující nadále platné předpisy pasové správy.
- ⁴⁹ Koller Franz Michael: *Destination Amerika. Transatlantische Arbeitsmigration im 19. und 20. Jahrhundert am Beispiel der Gemeinde Patafalva/Poppendorf*, Master Thesis, Rudersdorf – Salzburg, 2009, s. 36.
- ⁵⁰ Kowalski M. Grzegorz, *Constitutional Liberty*, s. 62 a 67.
- ⁵¹ Koller Franz Michael: *Destination Amerika*, s. 36.
- ⁵² Baran Kazimierz: *From Editor of the Volume*, in: *Constitutional Developments of the Habsburg Empire in the Last Decades before its Fall. The Materials of Polish-Hungarian Conference, Cracow, September 2007*, Kraków, Jagiellonian University Press, 2010, s. 7.
- ⁵³ Peres Zsuzsanna: *The Cultural Heritage of the Hungarian Fideicommissa*, s. 81–90.
- ⁵⁴ Pęksa Władysław: *The Hungarian Feudal Institutions as Found in the Legal System of the Second Polish Republic. The Relationships between the Estate Manor and the Village in the Polish Spisz (Szepes) and Polish Orawa (Arva)*, s. 91–94.
- ⁵⁵ Kajtár István: *Prof. Andor Csizmadia Dr. Dr. h. c. and His Research into Legal History of Dualism*, s. 45–50.
- ⁵⁶ V rámci kategorizační metodologie shodný názor se mnou zastávají např. Marek Starý a René Petráš. Viz Petráš René – Starý Marek: *Právněhistorická bibliografie. Výběr českých a slovenských prací z let 1990–2000 k dějinám státu a práva*, Karolinum: Praha 2005, s. 3, 35, 40, 194–195.
- ⁵⁷ Pojem použitý autorem pro obecné vymezení právního institutu. Viz Pęksa Władysław, *The Hungarian Feudal Institutions*, s. 92.

- 58 Tamtéž, s. 92.
- 59 Tamtéž, s. 94.
- 60 Např. konference 4.–6. května 2008 ve Vídni pod názvem „Die Habsburgermonarchie auf dem Wege zum Rechtsstaat?“ Byl vydán sborník příspěvků: Mathé Gábor – Ogris Werner (ed.): *Die Habsburgermonarchie auf dem Wege zum Rechtsstaat?*, Budapest – Wien: Magyar Közlöny Lap- és Könyvki., 2010.
- 61 Např. Randa Antonín: *Rakouské právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém*, Praha: Česká akademie pro vědy, slovesnost a umění, 1922, s. 4–5, 72.
- 62 Z poslední doby např. Bednaříková Barbora: *Svěřenské fondy: institut pro uchování a převody rodinného majetku*, Praha: Wolters Kluwer 2012, nebo Fraydt von Fraydenegg a Monzello Otto: *Zur Geschichte des österreichischen Fideikommißrechtes*, in: Berthold Sutter (Hg.), *Reformen des Rechts. Festschrift zur 200-Jahr-Feier der Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität Graz*, Graz, 1979, 777n.
- 63 Viz např. judikát fideikomisiho senátu bavorského Vrchního zemského soudu z 27. října 2004, FkBR 1/03, dohledatelný v BayObLGZ 2004, s. 298–305, a v elektronické podobě dostupný (dne 5. dubna 2013) na http://de.wikisource.org/wiki/Bayerisches_Oberstes_Landesgericht_-_Kulturgoodsicherung
- 64 Ke koncepci transferu viz např. Giaro Tomas (ed.): *Modernisierung durch Transfer im 19. und 20. Jahrhundert, Rechtskulturen des modernen Osteuropa. Traditionen und Transfers 1*, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2006, s. VII.
- 65 V dědičných rakouských zemích (nikoliv českých) byla právní úprava fideikomisu sjednocena v roce 1674. Viz Peres Zsuzsanna, *The Cultural Heritage*, s. 84.
- 66 Tamtéž, s. 82.
- 67 Tamtéž.
- 68 Lze uvést např. jeho monografii *High treason in England until the end of the Stuart Era*, Zeszyty Naukowe UJ, DCX Prace Prawnicze, Zeszyt 96, Warszawa – Kraków: Państwowe Wydawn. Nauk, 1982, dále knihu *Stromy procesowe przed angielskimi sądami karnymi doby Tudorów i wczesnych Stuartów*, Kraków: Nakł. Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994, což je přepracovaná habilitační práce prof. Barana, monografii *Z dziejów prawa karnego Anglii. Między Renesansem a Oświeceniem*, Kraków: Wydawnictwo UJ, 1996, nebo nejnověji *Dzieje przestępstw politycznych w Anglii. Między średniowieczem a współczesnością*, Kraków: Wydawnictwo UJ, 2000.
- 69 Baran Kazimierz: *Józef Piłsudski's Attitude toward the Cause of Austria and Germany in World War I*, s. 9–24.
- 70 Pasáže ze Summary in: Baran Kazimierz, *Józef Piłsudski's Attitude*, s. 24.
- 71 Tamtéž, s. 9.
- 72 Tamtéž, k předvídatosti např. i s. 15.
- 73 Plán německého maršála Alfreda von Schlieffena, říšského náčelníka generálního štábu v letech 1891–1906, vytvořený v roce 1905 a založený na principu tzv. otáčivých dveří, tj. fingovaného ústupu levého křídla Francouzů a obchvatu jejich křídla pravého, který německá armáda v původní podobě nakonec nerealizovala, a to jednak pro problémy s dopravou a zásobováním a pro nedostatek jednotek na pravém křídle, jednak kvůli úspěchu levého křídla, ale také pro prvotní silný nápor Ruska.
- 74 Baran Kazimierz, *Józef Piłsudski's Attitude*, s. 16.
- 75 Lainová Radka – Hlavičková Zora – Straka Michal: *Diktatury v rukavičkách? Autoritativní režimy v meziválečném období – Maďarsko, Polsko, Litva, Estonsko a Lotyšsko*, Praha: Triton, 2003, s. 48–49.
- 76 Rozhodující úlohu v Polsku hrála národnědemokratická strana, nazývaná endecie, a lidová strana.
- 77 Lainová Radka – Hlavičková Zora – Straka, Michal: *Diktatury v rukavičkách?*, s. 52.
- 78 Tamtéž, s. 54.
- 79 Tamtéž, s. 80.
- 80 Tamtéž, s. 64.
- 81 Tamtéž, s. 80.
- 82 To sice uvádí i prof. Baran, *Józef Piłsudski's Attitude*, s. 12, ovšem k omluvě upozorňuje, že se jednalo o příslušníky národnostních menšin zapojené do teroristických akcí a obětmi politických procesů byla dána možnost emigrovat.
- 83 Tamtéž, s. 82.
- 84 Lainová Radka – Hlavičková Zora – Straka, Michal: *Diktatury v rukavičkách?*, s. 66.
- 85 Tamtéž, s. 47.
- 86 K tomuto tématu např. Kosman Marcei: *Dějiny Polska*, Praha: Karolinum, 2011; Pawłowska-Gauza, Katarzyna: *Franciszek Ratajczak (1887–1918): biografia powstańca*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2008; Czubiński, Antoni: *Powstanie Wielkopolskie 1918–1919. Geneza-charakter-znaczenie*, Poznań: Wydaw. Poznańskie, 1978; Lamia, Joseph: *Der Aufstand in Posen*, 2. vyd., Berlin: Carl Heymanns, 1919; Grot Leszek – Pawłowski Ignacy – Pirkó Michal: *Wielkopolska w walce o niepodległość 1918–1919. Wojskowe i polityczne aspekty Powstania Wielkopolskiego*, Wydawn. Ministerstwa Obrony Narodowej, 1968; Vogt Dietrich: *Der großpolnische Aufstand 1918/1919*. Bericht, Erinnerungen, Dokumente, Marburg: Lahn, 1980.
- 87 Např. Klímek Antonín – Kubů Eduard: *Československá zahraniční politika 1918–1938. Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*, Praha: ISE, 1995, s. 66.
- 88 Např. Nolte, Ernst: *Fašismus ve své epoše*, Praha: Argo, 1999; *Die faschistischen Bewegungen. Die Krise des liberalen Systems und die Entwicklung der Faschismen*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1966, *Die*

Krise des liberalen Systems und die faschistischen Bewegungen, München: Piper Verlag 1968, *Theorien über den Faschismus*. 6. Auflage. München 1984.

⁸⁹ Morozov Stanislav Vaclavovič: *Polsko a Československo 1933–1939 v evropských vztazích*, Praha: Ottovo nakladatelství, 2009, s. 19.

⁹⁰ Morozov Stanislav Vaclavovič, *Polsko a Československo*, s. 25.

⁹¹ Např. v pasážích o tisku. Viz Baran Kazimierz, *Józef Piłsudski's Attitude*, s. 13.

V nepříliš početné literatuře věnované holocaustu v protektorátním období se objevila publikace Heleny Petrův, která vyšla z rozboru právních předpisů, jež upravovaly způsob provádění protižidovských opatření. Již v názvu práce ovšem postavila výchozí tezi svých úvah, totiž tezi o zákonném bezpráví, jímž je právní systém, který bezprecedentní násilí, teror a zvlí provádí za používání vypracované a promyšlené soustavy právních předpisů.

Text knihy zahajuje předmluva prof. Pavla Holländera, příznačně nazvaná *Ďábel v nás*, která upozorňuje na problém antisemitismu, neochotu se s ním vypořádat i na bílá místa v české právní literatuře, pokud jde o tento problém.

Po krátkém úvodu, kterým autorka popsala dramatické události v době, kdy se prezident E. Hácha podrobil Hitlerově nátlaku, a tedy i v době vzniku protektorátu, rozdělila svou práci do osmi kapitol.

V první kapitole se zabývá ústavněprávními problémy vzniku protektorátu a proměnami ústavních předpisů meziválečné republiky a pak přechází k rozboru „řešení“ židovské otázky a právních prostředků protižidovské politiky i protektorátní protižidovské legislativy. Zde jsou důležitá zejména zjištění autorky o nadřazenosti právního řádu Říše právu protektorátnímu a zjištění o teoretických východiscích nacistické právní nauky, uplatňovaných i v rámci protektorátu. Při posuzování charakteru protektorátní protižidovské legislativy upozorňuje autorka zejména na to, že první etapa právní diskriminace a diskvalifikace židovských občanů v protektorátu byla jen předeherou k jejich fyzické likvidaci. Pozoruhodná jsou zjištění autorky o rozporu mezi úzkostlivou snahou nacistických úřadů o legalitu protižidovských opatření a praxí, kdy řada z nich nebyla vůbec publikována, a dochází k závěru, že ačkoliv „konečné řešení“ židovské otázky spadá do Heydrichovy éry, jeho základy byly položeny již v prvních dvou letech protektorátu. V druhé kapitole, nazvané *Mýty versus realita*, se podrobně zabývá otázkou podílu české vlády na vydávání protižidovských opatření. Důkladným rozбором pramenů a literatury reviduje starší závěry českých historiků a dochází k závěru, že tento podíl byl nezanedbatelný a že se v něm zrcadlily i ekonomické zájmy o podíl na zbaveném židovském majetku (viz snaha o dosazení českých arizátorů do židovských podniků). Upozorňuje také, v souladu se starší literaturou (M. Kárný, J. Milotová), na známý spor o právní pojem „Žid“ mezi protektorátní vládou a nacistickou správou. Autorka tak dochází ke zjištění, že zavedení pojmu „Žid“ a výlučné kompetence nacistických orgánů při arizaci židovského majetku nebylo výsledkem toho, že protektorátní vláda to odmítala. Snaha protektorátní vlády spíše posílila úsilí nacistů o podrobení těchto otázek jejich výslovné pravomoci (str. 76).

Nepochybnou obžalobou české veřejnosti jsou i další části této kapitoly – o protižidovských postojích stavovských organizací (České advokátní komory, České lékařské komory

atd.), kde zaujme zvláště protest a osudy pozdějšího profesora správního práva právnické fakulty v Praze JUDr. Pavla Levita.

Mimořádně významná jsou i další zjištění autorky, věnovaná aktivitám orgánů veřejné správy v protektorátu při vydávání předpisů sloužících k separaci Židů z veřejného života – tato zjištění podávají svědectví o až neuvěřitelně krutých zásazích do lidských osudů židovských spoluobčanů v jejich každodenním životě a současně i o projevech solidarity českého obyvatelstva, které považovalo, jak zjistili okupanti, jejich nepřátele i za nepřátele své (str. 99).

Třetí kapitola knihy je věnována zabavení židovského majetku a vyřazení Židů z hospodářství protektorátu. Autorka tu líčí vývoj těchto zásahů, a to od prvních protizhidských hospodářských předpisů přes nařízení protektora o židovském majetku, protektorátní předpisy, jejich provedení a vyřazení židovských občanů z hospodářského života až po zabavení židovských bytů a bytového zařízení, a vychází především z pečlivého a detailního rozboru říšských i protektorátních právních předpisů.

Na tento rozbor navazuje čtvrtá kapitola, která popisuje právní předpisy, jež zajistily vyloučení Židů z veřejného života v protektorátu. Autorka zdůrazňuje zejména význam vládního nařízení č. 136/1940, které v souladu s nacistickou právní úpravou definovalo pojem „Žid“ a ponechávalo vládě možnost, aby některé osoby z dopadu tohoto nařízení vyjmula. Význam této výjimky byl však znehodnocen rozhodnutím protektora Neuratha, podle něhož takové rozhodnutí musel napřed schválit; nadto v duchu nacistické ideologie stanovil, že státní prezident nemůže přerazítkovat Žida na árijce – i nadále budou pro něj platit rasové předpisy (str. 141–142).

Čtvrtá kapitola je věnována předpisům, které měly zajistit vystěhování, tedy likvidaci českých Židů – šlo o zřízení Ústředny pro židovské vystěhovalectví, o vystěhování Židů a o zřízení terezínského ghetta.

Pozoruhodné byly zejména předpisy omezující dispoziční právo s majetkem při vystěhování a evidence, resp. zabavení ceností těchto osob, stejně jako likvidace jejich majetku, na druhé straně pak vyjmutí osob odkázaných na chudinskou péči z obcí a přenesení chudinské pravomoci na židovské obce.

Jen stručně se autorka věnuje založení terezínského ghetta, ale podrobně rozebírá právní předpisy platné pro židovského obyvatelstvo, které bylo deportováno do vyhlazovacích táborů. Tito Židé ztráceli podle nařízení protektora protektorátní příslušnost, jejich majetek propadl Říši, ztráceli nárok na případné dědictví a Říši samozřejmě propadl i majetek Židů, kteří zemřeli.

Šestá kapitola je věnována rasovým předpisům platným na území protektorátu. Autorka vychází z důkladného rozboru nacistických rasových předpisů i z ideologie, jež vycházela z úsilí odstranit všechny rasově „méněcenné“ lidi, kteří v očích nacistických ideologů představovali méněcennou krev. Tzv. norimberské zákony, zavedené v třetí říši v roce 1935, byly v protektorátu zpočátku platné pro příslušníky Říše (od r. 1939) a pro protektorátní obyvatele pak byly v podstatě zavedeny několika předpisy – nařízením protektora z r. 1941 a vládním nařízením z r. 1942, které, jak uvádí autorka, převzalo „materiálně podstatnou část jejich obsahu“. Tyto předpisy tedy definovaly pojem „Žid“ a otevíraly tak cestu k perzekuci židovského obyvatelstva.

Autorka pak podrobně líčí formy a způsoby vyloučení Židů i židovských míšenců a manželů Židů z veřejného života. Pozoruhodné jsou i ty části publikace, které věnuje

právní úpravě povinnosti prokazovat árijský původ a iniciativě protektorátní vlády v tomto směru (str. 195–201), včetně zřízení Rodopisného úřadu v roce 1943, který měl rozhodovat v případech pochybností o rasovém původu.

Zvláště významná jsou zjištění autorky, pokud jde o evidenci a označování Židů a o tzv. židovskou mapu, která měla zachytit růst zákazů, jež měly vyloučit styk Židů s ostatním protektorátním obyvatelstvem a vytvářely tak „ghetto bez zdí“ (str. 206). To, co pak autorka zaznamenává, podrobné zachycení zákazů pobytu, jejich časové omezení a detailní vyhlášky místních samospráv, působí až hrůzně. I když samozřejmě víme, že samosprávné orgány byly pod přímým dohledem orgánů říšských a že v mnoha městech s německou menšinou to byly německy vedené orgány, přece nás nemůže než zděsit iniciativa a ochota k vydávání těchto v podstatě nelidských opatření. To se také týká omezení v přístupu k potravinovým lístkům a vyloučení židovského obyvatelstva z nákupu celé řady zboží a z využívání mnoha služeb (str. 618).

Znovu se pak autorka vrací k právním východiskům postihu židovského obyvatelstva v kapitole VIII, kde znovu ukazuje na norimberské zdroje a na definici pojmu „Žid“ v protektorátu. Systematicky by zřejmě měla být tato část vyložena v souvislosti s postupem zavádění protižidovského zákonodárství v protektorátu, tak jak jsme o tom hovořili výše, nicméně tato část knihy je logickým završením předchozích rozborů autorky a její soud o nacistické posedlosti legalitou při právní úpravě „židovské otázky“ příznačně doplňuje dosavadní výklad a přesně odpovídá názvu práce o „zákonném bezpráví“. Důležité je i srovnání protektorátní úpravy s Rakouskem, Slovenskem a Maďarskem.

Závěr, v němž autorka uvažuje nad vztahem českého obyvatelstva k protižidovským opatřením nacistů a protektorátní vlády, je jistě možno přijmout – vztah nebyl nepřátelský, nacistům se nepodařilo dosáhnout obecného protižidovského postoje, naopak docházelo k individuálním aktivitám pomoci Židům, a to i za cenu vlastního ohrožení.

Není pochyb o tom, že autorka svrchovatou měrou naplnila své zadání, které vystupuje i v závěru její knihy: „*Aby [...] bylo možné pochopit skutečný dopad konečného ‚řešení židovské otázky‘, nestačí pouze znát čísla jejich obětí, ale také to, proč a jakým způsobem se tak stalo.*“ Autorka nabídla veřejnosti přesvědčivou odpověď.

Karel Malý

Michael Geistlinger; Friedrich Harrer; Rudolf Mosler; Johannes M. Rainer: 200 Jahre ABGB – Ausstrahlungen, Die Bedeutung der Kodifikation für andere Staaten und andere Rechtskulturen (Dvě stě let ABGB – Vyzařování, Význam kodifikace pro ostatní státy a právní kultury), MANZsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung GmbH, Wien, 2011, 290 str.,

Jubileum dvoustého výročí vydání Všeobecného občanského zákoníku rakouského (společného pro dědičné země německé rakouské monarchie) vyvolalo potřebu bilancovat a zároveň zmapovat a zhodnotit význam této kodifikace nejen pro Rakousko, kde je tato kodifikace stále v platnosti, ale i pro sousední státy, a to především v střeoevropském prostoru. O nebývalém zájmu o tuto problematiku v samotném Rakousku svědčí řada publikací, které byly v nedávné době vydány, např. kniha editovaná Elisabeth Bergerovou (z roku 2010) „Österreichs Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) III. Das ABGB ausserhalb Österreichs“ nebo v Německu vydaná publikace editovaná Barbarou Dölemeyerovou a Heinzem Mohnhauptem „200 Jahre ABGB (1811–2011), Die österreichische Kodifikation im internationalen Kontext“ (Frankfurt nad Mohanem, 2012). V České republice byla vydána kolektivní monografie od Jana Dvořáka a Karla Malého „200 let Všeobecného občanského zákoníku“ (Wolters Kluwer, Praha 2011), která se sledovanou tematikou také zabývá. Plzeňská právnická fakulta vydala sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia k 260. výročí narození F. von Zeillera a ke dvěma stoletím Všeobecného zákoníku občanského, nazvaný „Kodifikační geneze soukromého práva a její myšlenkové zázemí“ (Acta Historico-iuridica Pilsnensia, 2011); editory sborníku jsou Vilém Knoll a Petr Beránek.

Pozornost editorů recenzované rakouské knihy se zaměřila na oblasti, které v převážné míře patřily mezi země habsburské monarchie. Kniha je výsledkem konference, která se konala v červnu 2011 v Edmundsburgu nedaleko Salcburku a věnovala se danému tématu. Celkem 23 příspěvků rozsáhlého kolektivu autorů podává plastický obraz historie vzniku, působení a dalšího vlivu této rakouské soukromoprávní kodifikace na oblast Itálie, Lichtenštejnska i na ostatní evropské státy a právní oblasti.

Úvodní příspěvek pochází od renomovaného právního historika a znalce této kodifikace prof. Wernera Ogrise a nese název „ABGB uvnitř a vně Rakouska“ (s. 1–25). Ogris ve svém příspěvku nejprve zdůrazňuje, proč je tato rakouská kodifikace tak významná, a poukazuje na to, že „národní právní řády nestojí nikdy izolovaně a soběstačně samy o sobě, jsou zasazeny do všeobecného kulturního snažení a musí se přizpůsobit v nějaké formě i zahraničním právním úpravám“ (s. 3). Úvodem příspěvku sleduje nejen to, ve kterých oblastech monarchie ABGB platil, ale i jeho vztah k uherskému právu, vykazujícím v rámci práva monarchie specifické rysy. Autor si všímá i vlivu kodifikace na právní řád Lichtenštejnska, Švýcarska, Itálie a Německa. Dále se zamýšlí nad významem tří velkých novel této kodifikace, pocházejících z počátku 20. století, a nad změnami, které nastaly po druhé světové válce v důsledku vzniku nových, „socialistických“ společenských systémů. V samostatné části se zabývá vývojem této kodifikace v Rakousku od rozpadu

monarchie až do současnosti. Ve svém shrnutí pak vidí řadu společných rysů mezi zeměmi, kde ABGB platil či byl inspirací pro ten který vlastní kodex, a domnívá se, že tyto státy tvoří jakýsi „Orbis iuris Austriacus“ v rámci celého evropského prostoru. Vidí i možné společné prvky kodifikace práva v rámci Evropské unie. Další příspěvek, který napsal J. Michael Rainer ze Salcburku, tedy příspěvek „Ke vzniku ABGB“ (s. 25–34), je věnován historii vzniku sledované kodifikace a blíže přibližuje její hlavní tvůrce, tj. von Martiniho a von Zeillera. Daniele Mattiangeli, opět ze Salcburku, se ve svém příspěvku „Přenesení ABGB v severní Itálii a jeho vliv“ (s. 35–59) zaměřuje na zmapování přeměn, které potkaly ABGB v severní Itálii, a na jejich odraz v okolních právních systémech. Nejprve se soustřeďuje na problémy spojené s přijetím kodifikace a posléze i s jejím překladem do italského jazyka. Poukazuje na to, že byly sestaveny dvě komise – v Miláně a v Benátkách –, které měly zároveň za úkol právo „*přizpůsobit italské právní tradici*“ (s. 39). Pro ilustraci uvádí i příklady z aplikační praxe. V závěru pak sleduje, ve kterých částech italského civilního práva lze vystopovat rakouský vliv. Poukazuje zejména na „*sistema catastale tavolare*“, obsahující podobnost v registraci a převodu vlastnictví (s. 57). Wilhelm Brauneder z Vídně v příspěvku „ABGB a Lichtenštejnsko“ (s. 60–78) popisuje úlohu kodifikace v oblasti Lichtenštejnského knížectví. Nejprve poukazuje na tu to, že zavedení kodifikace nebylo autory ani panovníkem v této zemi původně zamýšleno. Došlo k němu téměř o deset let později než v Rakousku, a to na základě knížecího nařízení, kterým byly převzaty i některé trestněprávní normy. Název kodifikace byl „Všeobecný zákoník“ a zachoval místní zvláštnosti a obyčeje, přičemž neplatil ve všech částech Lichtenštejnska. V oblasti Lichtenštejnska měla tedy kodifikace samostatný vývoj (tzv. lichtenštejnská modifikace, s. 74). Část původní kodifikace je tedy mimo území Rakouska platná i v současné době.

Následují čtyři příspěvky hodnotící význam kodifikace pro jižní státy rakouského soustátí, které v nedávné minulosti tvořily společný stát Jugoslávií. Dušan Nicolich z Nového Sadu popisuje ve svém příspěvku „Význam ABGB pro vývoj soukromého práva v bývalé Jugoslávii a pro dnešní srbské občanské právo“ (s. 79–88) význam rakouské občanskoprávní kodifikace ABGB pro rozvoj civilního práva v bývalé Jugoslávii a v dnešním Srbsku. Miha Juhart z Lublaně se ve své stati „Význam rakouského ABGB pro rozvoj slovinského občanského práva“ (s. 89–100) zaměřuje na zhodnocení významu dané kodifikace pro rozvoj slovinského soukromého práva. Zvonimir Slakoper zkoumá ve svém příspěvku „ABGB a chorvatské občanské právo“ (s. 101–112) vliv kodifikace na soukromé právo chorvatské. Poslední z řady příspěvků popisujících tuto právní oblast je článek „Vliv ABGB na bosenské občanské právo“ (s. 113–130), který napsal Genč Trnavci z Bihacu – mapuje vliv rakouské kodifikace na bosenské soukromé právo. Stať Zoltána Végha ze Salcburku „ABGB a uherské soukromé právo – k historii lásky a nenávisti“ (s. 131–143) je zaměřena na vývoj vzájemného vztahu mezi ABGB a maďarským občanským právem; autor tento vztah hodnotí jako vztah nenávislné lásky či lásky a nenávisti (s. 131), blíže jej specifikuje a poukazuje na to, že si maďarské obyvatelstvo v rámci monarchie snažilo uchovat národní svébytnost a samostatnost i v oblasti práva. Politické změny počátku 19. století neznamenal pro maďarskou část říše pokrok, jak tomu bylo jinde. Oktrojované právo a zejména ABGB, směřující k centralismu, se tedy v Uhrách prosazovaly jen obtížně a byly obyvatelstvem odmítány. Výsledkem postupných snah Uher o zrovnoprávnění v rámci monarchie je pokles významu ABGB, který však zůstal i nadále přítomný v každodenní realitě (s. 142). Vlastní maďarský občanský zákoník byl přijat až v období

socialismu. Společenské změny, které přinesl rok 1990, byly provedeny četnými novelami původní kodifikace, a to tak, že nejmarkantnější právní reliktky byly odstraněny a kodifikace zůstala i nadále v platnosti. Mircea Dan Bob z města Kluž-Napoca v článku „Vliv ABGB na rumunské právo“ (s. 143–148) popisuje vliv vývoje práva v oblasti Rumunska. Úvodem autor říká, že působení probíhalo dvěma směry: nepřímo prostřednictvím moldavského kodexu civilního práva z roku 1817, vydaného knížetem Scarlatem Calimachem, a přímo zavedením ABGB v oblasti Sedmihradska a Bukoviny. Autor poukazuje na tu skutečnost, že moldavský kodex v mnoha směrech vycházel z rakouské předlohy, i když nepominul ani domácí právní řád a zvyklosti pramenící v římsko-byzantské tradici. V dalším textu autor sleduje aplikaci ABGB v Sedmihradsku a Bukovině a změny, které nastaly jak po první, tak i po druhé světové válce.

V článku „Zkouška ABGB v oblasti Haliče a jeho vliv na dnešní civilněprávní zákonodárství Ukrajiny“ (s. 149–156) Galyna Bogdanovna Janovytská z Lvova popisuje specifické období platnosti ABGB, a to v oblasti Haliče, a jeho následný vliv na současnou civilněprávní normotvorbu na Ukrajině. Autorka se nejprve věnuje popisu přípravných kodifikačních prací na „Západohaličském kodexu“ (z roku 1779), který byl postupně zaveden i ve východní části Haliče, a jeho významu pro později vydaný Všeobecný zákoník z roku 1811. Objasňuje důvody, proč byl kodex zaveden právě v těchto oblastech, přičemž nabízí různá zdůvodnění, která se vyskytují v právní teorii. Poukazuje na to, že v literatuře se nejčastěji jako důvod uvádí rozvrácená ekonomika a všeobecný chaos, panující v zemi po jejím připojení k Rakousku, které takto chtělo zavést určitý pořádek a tuto oblast si tak plně podmanit. Autorka se domnívá, že tato skutečnost je však nepravděpodobná (s. 151). Následně si autorka všímá právního vývoje v oblasti občanského práva po první světové válce a v letech následujících. Poukazuje na tu to, že první ukrajinský občanský kodex byl přijat v roce 1923 a je kopií kodexu RSFSR z roku 1922. V dalších letech vývoj v této oblasti kopíroval vývoj celé SSSR. Nový ukrajinský kodex vstoupil v platnost 1. ledna 2004. Navazující stať „ABGB a slovenské občanské právo“ (s. 157–168) pochází od slovenských autorů Kričiána Csacha a Miriam Laclavíkové a zabývá se vztahem ABGB a slovenským občanským právem. Pozornost je věnována nejprve vztahu ABGB a uherského práva v době, kdy Slovensko bylo součástí monarchie. Dále je analyzován vývoj po jejím rozpadu a recepci ABGB po vzniku ČSR, jejíž bylo tehdy Slovensko součástí, a to až do roku 1939. V závěru se pak autoři zamýšlí nad významem kodifikace pro další možnou kodifikaci občanského práva na Slovensku. Česká republika je ve sborníku zastoupena příspěvkem „ABGB a české občanské a obchodní právo“ (s. 169–182) Josefa Bejčka – autor v něm popisuje vztah mezi ABGB a těmito dvěma právními odvětvími. Věnuje pozornost nejen charakteru občanského práva v meziválečném období, ale také si blíže všímá jeho osudů po socialistické revoluci, kdy dochází k zániku obchodního práva a ke vzniku samostatného socialistického hospodářského práva, hospodářského zákoníku a zákoníku mezinárodního obchodu. V závěru se věnuje problematice tzv. návratu ke kořenům při koncipování nové kodifikace občanského práva.

Rafal Wojciechowski z Vratislavi se ve své stati „ABGB a polská civilistika“ (s. 183–196) věnuje sledované problematice v polském kontextu. Autor čtenáři nejprve přibližuje historické souvislosti vedoucí k připojení Haliče k rakouskému soustátí a k zavedení „Západohaličského zákoníku“ v roce 1797. Zdůrazňuje, že tato kodifikace je považována za první komplexní platnou kodifikaci soukromého práva v Evropě. Tato kodifikace byla přijata

obyvatelstvem kladně zejména proto, že se „vztahovala na každého“ a byla obyvatelstvu srozumitelná, neboť byla záhy přeložena do polštiny (s. 185). Dále autor sleduje změny v aplikaci kodifikace v letech 1918 až 1946 a v době následující. Autor pak ukazuje, ve kterých normách přijímaných v současném Polsku je možné nalézt inspirační zdroje ABGB. Jaunus Gumbis z Vilniusu se ve svém článku „Vliv ABGB na litevské soukromé právo“ (s. 197–210) nejprve zamýšlí obecně nad základními principy občanského práva jako celku. Následně se snaží o postižení hlavních myšlenkových vlivů této „klasické kodifikace“ na nový litevský civilní kodex. Zdůrazňuje, že ABGB silně ovlivnil nejen litevské soukromé právo, ale že jeho vliv nezná státní hranice ani omezení historická, daná dobou jeho vzniku (s. 209). Janis Lazdiņš z Rigy se ve svém příspěvku „Vliv ducha Všeobecného občanského zákoníku pro dědičné země rakouské na baltské civilněprávní myšlení“ (s. 211–224) zabývá především mírou i formou tohoto ovlivňování v oblasti Pobaltí. Úvodem autor čtenáři přibližuje právní úpravu civilního práva v Litvě a poukazuje na to, že v Litvě je v současné době v platnosti občanský zákoník přijatý v roce 1937, včetně řady následujících doplňků a změn. Zdůrazňuje, že jeho kořeny nelze hledat pouze ve dvacátých a třicátých letech minulého století, ale v 19. století. Poukazuje nejen na to, že kodifikace vykazovala specifika oproti celkovému charakteru občanského práva v ostatních oblastech carského Ruska, ale také na to, že všechny pobaltské země byly součástí tzv. východní gubernie a soukromé právo bylo upraveno tzv. Baltským občanským kodexem, jejž podepsal car Alexandr II. v listopadu roku 1864. Ačkoliv byl tento kodex původně sepsán německy, následně byl přeložen do ruštiny a jeho oficiální text je právě v tomto jazyce (s. 211). Tento kodex byl doplněn odkazy i na jiné normy (např. upravující tzv. selské právo). Autor dále zdůrazňuje, že kodex byl ve skutečnosti spíše souhrnem historicky vzniklých a existujících partikulárních a kazuistických norem (obsahoval 4 600 článků oproti 1 502 paragrafům ABGB), přičemž je možné zaznamenat i vliv římského práva, německého ALR z roku 1794, německé pandektistiky a saského občanského zákoníku. Na závěr autor připomíná, že nelze opominout ani vliv švédský i ruský. Autor dále zdůrazňuje, že vliv ABGB byl nepřímý, a tedy spíše ideový, a že doslovně byl převzat pouze článek 375 ABGB, a to jako čl. 942 tzv. Baltského občanského kodexu.

Sanita Osipovová (Riga) ve svém příspěvku „Všeobecný význam rakouského právního systému pro Lotyšsko“ (s. 225–238) nejprve přibližuje nejdůležitější období litevských právních dějin, kdy bylo jeho území pod nadvládou jiných národů. Tato období dělí následně: na dobu německou, švédskou, ruskou a sovětskou. Zdůrazňuje, že Lotyšsko, stejně jako Estonsko, bylo od 13. století součástí oblastí ovládaných řádem německých rytířů, podléhajícím německému císaři a papeži. Německá právní tradice byla proto v těchto oblastech velmi silná. Po rozpadu Lotyšska v 1561 se jeho území postupně stává součástí Švédska, Polska a Ruska. Návazně autorka sleduje vliv cizích právních vlivů na zákonodárství a na státní správu pobaltských oblastí. Jako příklad uvádí zavedení institutu státního notáře a jeho úlohu v systému celého soudnictví a státní správy. První návrh notářského řádu pocházel z roku 1863 a na něj navázal návrh další. Vlastní kodifikace soudního systému byla založena na rakouské předloze z roku 1855 a z roku 1871. Anton Rudokvas z Petrohradu ve svém příspěvku nazvaném „Vliv rakouské kodifikace (ABGB) z 1811 na koncepci vlastnictví v Rusku“ (s. 239–250) nejprve sleduje koncepci tzv. děleného vlastnictví, její obsah a její ovlivňování německou právní doktrínou. Následně popisuje, jak je tento institut upraven v rakouské kodifikaci, a srovnává jej s úpravou občanského práva carského

Ruska (Svod zakonov z roku 1832). Natalja Kozlovová a Alexander Jagelnitskij z Moskvy ve svém příspěvku „Náhrada škody dobré pověsti při podnikání právnických osob podle ruského práva a rakouského občanského zákoníku: srovnání soukromého zákoníku rakouského (ABGB)“ (s. 251–258) poukazují na to, že úpravě ochrany cti a důstojnosti v Rusku nebyla věnována pozornost. Na základě torzovitě či neexistující úpravy docházejí k závěru, že institut náhrady škody v souvislosti s poškozením dobrého jména v podnikání byl v minulosti jak ruským, tak později i socialistickým právem opomíjen. Změny v tomto směru nastaly až po roce 1991, kdy byly přijaty tzv. základní zásady soukromoprávní legislativy. Irene Kullová z Tartu rozdělila svůj příspěvek „Vliv rakouského občanského kodexu 1811 na estonské soukromé právo“ (s. 259–274) do tří částí: V první se zabývá ideovým vlivem ABGB na první kodifikace estonského soukromého práva, ve druhé vlivem rakouské kodifikace na estonské právo po roce 1991 a v závěrečné přímo ukazuje, ve kterých částech civilního práva došlo k bezprostřednímu ovlivnění kodifikací, přičemž hovoří o „*právním přejímání*“ (s. 264) některých ustanovení, např. z oblasti dědického práva. Poukazuje na to, že ABGB měl vliv na estonské občanské právo jako příklad liberálního, demokratického občanského zákoníku s jasnou a přesnou dikcí (s. 274).

Rudolf Mosler ze Salcburku ve svém jednostránkovém zamyšlení o vztahu ABGB k pracovnímu právu (s. 275) uvádí poslední dvě studie této publikace, které se věnují pracovnímu právu. Mosler zdůrazňuje, že ABGB je de facto „matkou pracovního práva“, přičemž vznik pracovního práva je vlastně historií oddělení či vydělení z občanského práva. Jevgenij Borisovič Chochlov z Petrohradu „Vliv rakouského ABGB [1811] na vznik pracovního práva jako právní odvětví v Rusku“ – s. 277–283) se věnuje vlivu institutu pracovní smlouvy a jejích ustanovení upravených v ABGB na vznik a rozvoj pracovního práva jako právní odvětví v Rusku. Poslední příspěvek Friedricha Harrera a Patricka Warta ze Salcburku je nazván „ABGB a otroctví“ (s. 283–290). Autoři zdůrazňují význam § 16 ABGB (proklamujícího osobní svobodu) pro další právní vývoj. Poukazují na to, že zákaz otroctví neměl pro monarchii žádný ekonomický význam, ale sehrál důležitou argumentační roli v americkém a angloamerickém prostředí. Tento zákaz nabyt nových rozměrů ve 20. století v souvislosti s pracovními tábory, nuceným nasazením v Říši a v pracovních táborech sovětského impéria.

Publikaci je třeba zhodnotit jako velice zdařilou, neboť ve svém celku čtenáři plasticky přibližuje význam této zásadní civilněprávní kodifikace nejen v minulosti, ale i pro budoucnost. V řadě příspěvků pak najdeme konotace pro možný další vývoj civilního práva v rámci Evropy.

Petra Skřejpková

Medvecký Matej: Za červené Slovensko. Štátna bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945–1948. Ústav pamäti národa, Bratislava 2011, 344 s.

Autor Matej Medvecký si vybral tému, ktorá je dôležitou súčasťou skúmania hektickej povojnovej situácie nielen na Slovensku, ale v celom Československu. Pohľad na okamžitý povojnový stav v bývalých okupovaných štátoch Európy ukazuje, že boj o moc medzi komunistami a politickými stranami demokratického zamerania prebiehal všade tvrdo a bez škrupúl. Avšak na rozdiel od štátov oslobodených spojeneckými armádami USA a Veľkej Británie štáty oslobodené armádou Sovietskeho zväzu nemali reálne šance na úspech v budovaní demokratického politického systému. Obyvateľstvo Československa, vrátane politických reprezentácií demokratických strán, si toho ešte nebolo vedomé. Straníčku špičku KSS o tom informoval Klement Gottwald svojim prejavom na porade s reprezentantmi KSČ 8. apríla 1945 v Košiciach. Vtedy pred nimi už otvorene vyhlásil, že „všeobecne prosazený zákon o stíhaní zrádců a kolaborantů je velmi ostrá zbraň, kterou můžeme buržoasii osekat tolik výhonků, že z ní zůstane pahýl. [...] Touto zbraní můžeme našeho nepřítele postihnout přímo fysicky.“¹ Priebeh tohto likvidačného boja dokumentuje aj uvedená publikácia.

V obnovenom Československu boli položené míny bolševizácie štátu už do jeho základov. Začalo to na Slovensku vnúteným zlúčením sociálnych demokratov s komunistami ešte v čase povstania, t. j. 17. 9. 1944, a pokračovalo Košickým vládnym programom. Pre Slovensko boli nepriaznivé podmienky pre vývoj demokratickej politiky umocnené presadením sa Gustáva Husáka v Slovenskej národnej rade práve na post povereníka pre veci vnútorné. Tým sa mu umožnilo zasahovať tým najnegatívnejším spôsobom do politického vývoja. Stranícke aj osobné priority mal jasné: hoci mu 18. 7. 1945 na zasadnutí ÚV KSČ K. Gottwald a aj iní českí komunisti mali za čo vytýkať neschopnosť pri likvidácii škôd spôsobených na Slovensku prechodom frontu,² v oblasti angažovanosti pri budovaní štátnej bezpečnosti a spravodajstva na Slovensku a zainteresovaní týchto zložiek do politického boja, predovšetkým proti konkurenčnej Demokratickej strane, si určite zasluhoval absolutórium. K takémuto hodnoteniu môže dôjsť aj čitateľ knihy Mateja Medveckého „Za červené Slovensko“.

Už z podtitulu publikácie „Štátna bezpečnosť a politické spravodajstvo na Slovensku v rokoch 1945–1948“ je zrejmé, že autorovi išlo v prvom rade o zmapovanie vzniku, organizačnej štruktúry a vnútorných pomerov spravodajsko-štátnobezpečnostných zložiek. Tejto téme sa autor venuje v prvej časti svojej práce, pozostávajúcej z ôsmich podkapitol. Ako uviedol, popísanie prvých dní a mesiacov pôsobenia týchto zložiek Povereníctva vnútra bolo nemožné nielen pre časté personálne zmeny, neúradné prijímanie zamestnancov predovšetkým po známosti, ale aj pre veľmi malý počet zachovaného písomného materiálu. Tento posledný dôvod postihuje celé obdobie od vytvorenia SNR počas povstania až po február 1945.

V začiatkoch vytvárania štruktúr štátnej bezpečnosti a politického spravodajstva bolo veľkým problémom personálne obsadenie, a to napriek tomu, že išlo o nové pracovné a hlavne úradnícke miesta v štátnej správe, teda o také posty, za ktorými pišťala duša mnohých slovenských mladých mužov. Dôvodom bolo zrejme nielen nedostatočné vzdelanie mnohých uchádzačov či kadrové problémy vyplývajúce z ich exponovania sa v režimových organizáciách počas Slovenského štátu, ale aj ich príslušnosť k Demokratickej strane. Podľa dát, ktoré autor uvádza na s. 31, v roku 1945 bolo medzi členmi VI. (spravodajského) odboru Povereníctva vnútra približne 52 % členov Komunistickej strany Slovenska, 43,5 % bolo bezpartajných a len 4,5 % zamestnancov bolo členmi Demokratickej strany. Ďalšie uvedené dáta dokladajú, že dominancia prívržencov KSS na tomto odbore a ich faktické a dobrovoľné podriadenie sa aparátu komunistickej strany boli neprehrádnuté.

Štátna bezpečnosť zohrávala na základe nariadenia č. 33/1945 Sb. n. SNR významnú úlohu v retribučnom súdnictve, ktoré bolo súčasťou celého povojnového politického vývoja v Európe. Súčasťou jej práce bolo stíhať a zatýkať ľudí, ktorí mali byť postavení pred súd na základe uvedeného nariadenia, a tiež získavať a zhromažďovať dôkazový materiál. Autor poukazuje i na problémy, ktoré orgány bezpečnosti spôsobovali súdom svojou často nekvalitnou a nedôslednou prácou. Navyše do kompetencie Hlavného veliteľstva Národnej bezpečnosti (NB) patrili i koncentračné a zaisťovacie tábory, čo vzhľadom na personálne obsadenie funkcií strážnych tiež malo za následok množstvo ľudských zlyhaní v súvislosti so zaisťovaním osôb. Tak ako v celej bývalej okupovanej Európe sústreďovali sa do táborov i v Československu ľudia, ktorí boli vojnovými zločincami alebo kolaborantmi. No v súvislosti s mocenskými ambíciami Komunistickej strany Slovenska tu bola i možnosť zbavovať sa – práve prostredníctvom podaní trestných oznámení na základe nariadenia č. 33/1945 Sb. n. SNR – aj politicky nepohodlných ľudí. Týmto spôsobom dokázali komunisti zabrániť viacerým svojim oponentom aj kandidovať, resp. voliť do parlamentu v roku 1946.

Do spektra účelových trestných nariadení možno zaradiť aj mnohé z tých, ktoré boli podané na skupiny osôb maďarskej národnosti. Tie následne mohli byť vyst'ahované bez toho, že by sa započítavali do kvót o výmene obyvateľov. Ako uviedol autor, podľa vyjadrenia pracovníka Povereníctva pravosúdia Dr. Karola Vagača na porade funkcionárov VI. odboru Povereníctva vnútra a Oblastného bezpečnostného referátu v novembri 1946 nielenže mnohé trestné oznámenia boli účelové a nezakladali skutkovú podstatu trestného činu (opierali sa napr. o členstvo v maďarských stranách počas existencie československého štátu, čo nebolo trestné), ale ani neobsahovali konkrétne skutky ľudí, na ktorých bolo trestné oznámenie podané. Podľa citovanej informácie pracovníka VI. oddelenia PV bolo len v priebehu piatich dní vyprodukovaných vyše 30 000 takýchto trestných oznámení.

Autor poukázal aj na prítomnosť antisemitizmu u niektorých členov bezpečnostných zložiek, ktorý sa prejavoval v súvislosti s neochotou, či skôr priamo odmietaním reštitúcií židovského majetku. Upozornil i na fakt, že jednou z obetí bezpečnosti sa stal i poslanec za KSS Ferdinand Dvorín, ktorý sa zasadzoval o prijatie reštitučného zákona (s. 44). Odmietnutie reštitúcií židovského nehnuteľného majetku už v podstate predpokladala delegácia SNR, ktorá bola u exilovej vlády v Londýne v októbri 1944.³ Výsledok tohto jej postoja sa prejavil v nariadení č. 4 Sb. n. SNR z 27. 2. 1945, o konfiškovaní a o urýchlennom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa, v nariadení, ktoré úplne ignorovalo odškodnenie rasovo prenasledovaných.

V súvislosti s obdobím rokov 1946–1948 M. Medvecký uvádza, že bolo možné pozorovať nielen obrovskú propagáciu dvojročného plánu, ale že jeho realizácia sa odrazila i na pracovnom programe VI. odboru Povereníctva vnútra – podľa tohto programu mali pracovníci bezpečnosti dozerat' na plnenie plánu v podnikoch. Okrem mnohých iných povinností tohto odboru mali vytvorit' prepádový oddiel o sile 20 mužov, ktorí mali popri iných úlohách kontrolovať občanov, či sa zapájajú do pracovného procesu. (s. 46) Nešlo však o iniciatívu pochádzajúcu z rezortu, činnosť vyplývala priamo zo zákona č. 192 Sb. z 25. 10. 1946, o dvojročnom hospodárskom pláne, ktorý obsahoval všetky zásady budovateľského programu vlády. K prostriedkom na dosiahnutie cieľa bola priradená i mobilizácia pracujúcich, ktorá „sa bude vykonávať predovšetkým na podklade dobrovoľnosti. Keby takto nebol dosiahnutý potrebný počet pracujúcich, budú vykonané opatrenia na podklade zákonných ustanovení o pracovnej povinnosti.“ Za takýto treba považovať zákon č. 27 Sb. z 13. 2. 1947, o trestnej ochrane prevádzania (vykonávania) dvojročného hospodárskeho plánu, a zákon č. 87 Sb. z 9. 5. 1947, o niektorých opatreniach k prevádzaniu (vykonávaniu) národnej mobilizácie pracovných síl, ku ktorým patrilo i premiestňovanie zamestnancov. Zákon obsahoval i trestné ustanovenia, že „kto sa trvale a bezdôvodne vyhýba práci v pracovnom pomere alebo v dovolenej pracovnej činnosti [...], bude potrestaný súdom za priestupok väzením do troch mesiacov.“ Vedľajším trestom mohlo byť držanie v donucovacej pracovni. K zariadeniam a opatreniam, ktoré mali umožňovať a podporiť začlenenie žien do práce, mali patriť jasle a detské útulky.

Ďalšou témou, ktorej sa autor dotkol, bola cenzúra. Snaha o zavedenie preventívnej cenzúry, ktorá bola zrušená už v roku 1848, sa prejavovala u komunistov sústavne. Vzhľadom na to, že sa mohla vykonávať v čase brannej pohotovosti štátu, trvala na Slovensku do 1. 1. 1946. Preventívnu cenzúru do 18. 9. 1945 mal v rukách G. Husák. Určitá obmedzená, ale veľmi významná forma protiústavnej preventívnej cenzúry bola zakotvená už v Košickom vládnom programe v hlave XV, podľa ktorej mal byť vybudovaný „i v kultúrnom ohľade“ „úplne nový pomer“ k Sovietskemu zväzu. Z učebníc a pomôcok malo byť odstránené všetko, čo bolo antisovietske, a mládež mala byť o Sovietskom zväze „náležite poučovaná“. V Československu existovala zo zákona represívna (teda dodatočná, na rozdiel od preventívnej) cenzúra. Na Slovensku bola využívaná v pomerne značnej miere.⁴ Čo sa týka autorovej zmienky na s. 50 o návrhu Demokratickej i Komunistickej strany na Zbore povereníkov 21. 3. 1947 zaviesť na Slovensku preventívnu cenzúru, k vysvetleniu možno dodať, že dôvodom pre jej zavedenie mali byť okolnosti spojené s končiacim sa procesom s J. Tisom. Taktiež je podstatné, že tento návrh neprešiel, a to pre odmietavé stanovisko prítomných úradníkov na zasadnutí, ktorí sa odvolávali na neexistenciu právnej normy umožňujúcej zavedenie cenzúry a taktiež na to, že by tlačiarne nemuseli vpustiť cenzorov.

Na s. 54 autor píše o významnej propagačnej aktivite v prospech Sovietskeho zväzu zo strany tých komunistov, ktorí sa odtiaľ vrátili z vojnovnej emigrácie. Bolo doslova zločinnou tragédiou, že práve tieto osoby, často vzdelané a rozhladené, s prístupom k maximu informácií o vnútroštátnej politike a živote v Sovietskom zväze, zavádzali nehoráznym spôsobom svojich spoluobčanov, vrátane členov bezpečnostných orgánov. Išlo konkrétne o šéfredaktora Pravdy E. Friša, propagandisticky „informujúceho“ o zrastenosti NKVD s ľudom, a to vraj prostredníctvom žien a detí, vykonávajúcich pre bezpečnosť veľké služby. Ešte väčšou tragédiou však bolo, že o sovietskej realite nesmeli informovať spol'ahli-

vé zdroje, napr. tí občania, ktorí ušli z bývalého Československa po 14./15. marci 1939 do Poľska s cieľom ďalšej emigrácie do Francúzska či Veľkej Británie a v polovici septembra 1939 sa ocitli na územiach, ktoré Poľsku zabral Sovietsky zväz, čím sa im otvorila cesta rovno do sovietskych gulagov, kde na vlastnej koži zažívali „spoluprácu“ s NKVD.

Jednou z predností publikácie je mapovanie „budovania“ bezpečnostných zložiek. V celej knihe sa čitateľ stretáva s informáciami o absencii profesionality u tohto aparátu, až by si mohol položiť otázku, ako sa mohlo stať, že sa vôbec komunisti udržali pri moci. No odpoveď je jednoduchá: podobne ako sa pri moci udržali ľudáci v období 1939–1945 – jedni pod záštitou nemeckej ríše, druhí s pomocou Sovietskeho zväzu. V profesionálnych sférach sa nepresadzovali vedomosťami, ale násilím.

O rezorte bezpečnosti, či už verejnej, alebo štátnej, sa predpokladá, že jeho prvoradou povinnosťou je ochraňovať občana a štát proti tým, ktorí nerešpektujú ústavné práva a slobody ľudí, a teda aj tieto práva dodržiavať. No ukázalo sa, a autor to aj príslušne zosummarizoval, že dodržiavanie občianskych práv bolo u príslušníkov štátnej bezpečnosti od počiatku veľmi slabou stránkou, rastúcou z takých zárodkov, ako bolo neplatenie nájomného za budovu v Žiline (s. 84) alebo obsadenie budovy v Humennom a Leviciach bez súhlasu majiteľa (s. 89) a zariadenie nábytkom „nejasného pôvodu“. Avšak stále najhoršia bola situácia v odborných vedomostiach medzi novými kádrami, ktorú autor príkladne ilustroval na viacerých miestach. Koncom roka 1946 ju hodnotil „zaniatený komunista“ a šéf slovenského oddelenia na ministerstve vnútra v Prahe major Bedřich Pokorný v úradnom zázname o pracovníkoch VI. oddelenia po ceste na Slovensko nasledovne: „*Z řad partyzánů a revolučních bojovníků jsou sice hodní a zcela spolehliví lidé, nemají však většinu předpokladů pro tuto práci. Je nezbytně nutné dát je postupně vyškolit u SNB, jinak je jejich práce bezcenná a jalová.*“ (s. 61) Major B. Pokorný upozornil na odlišnosť medzi príslušníkmi ŠtB v Čechách a na Slovensku. Kým v Čechách tvorili základ ŠtB väčšinou príslušníci bývalej kriminálnej či správnej polície a tiež príslušníci československej štátnej bezpečnosti, na Slovensku to boli predovšetkým bývalí žandári. Čiže kým v Čechách to boli zväčša právnici alebo aktuárski úradníci, na Slovensku to boli spravidla mladí ľudia bez vzdelania a často strážmajstri povýšení za slovenského štátu. Ďalej poznamenal, že „*mnoho z činnosti nižších orgánů státní bezpečnosti na Slovensku poškozuje jenom prestiž a vážnost úřadu i strany. Nedopouštějí se ani tak přehmatů ze zlé vůle, jako z jistého osobního a politického primitivismu zaměřeného až příliš citově a – nevěcně.*“ (s. 124) Tento stav mal aj svoje dôvody. Mnohí z nich boli počas slovenského štátu perzekvovaní, a tak ako spomínal spisovateľ Elo Šándor na svoj pobyt v koncentráku v Ilave v septembri 1939: „Každý z nás sa chystal – až príde deň – obesit' toho, kto vohnal do koncentráku našinca.“⁵

Autor tu uviedol aj dobovú definíciu dobrého spravodajského úradníka zo „Smerníc pro orgány politického zpravodajství“, ktorý mal byť neustále informovaný o verejnom dianí, mať obsiahle všeobecné vzdelanie, dobrý postreh, rýchle rozhodovanie, samostatné uvažovanie, zdravý úsudok a mal ovládať cudzie jazyky. Taktiež mal mať nenápadný zjav, taktne vystupovanie, mal byť schopný odhadnúť ľudí a motívy ich konania. Hodnotenie odborných vedomostí na odbočkách štátnej bezpečnosti príslušníkom VI. oddelenia Povereníctva vnútra mjr. Teodorom Balážom však bolo oveľa krutejšie než u majora Pokorného. Po prehliadke v Nitre 28. 5. 1947 major Baláž skonštatoval, že „*v informatívnom preskúšaní zistil som odborné vedomosti po stránke sprav.[odajskej] u referentov a lepšie je povedať, že som ich nezistil.*“ (s. 88)

Moc sústredená v rukách príslušníkov bezpečnosti umožňovala správať sa voči občanom so surovosťou, ktorá v demokracii nemala miesto. Podľa Medveckého zistení už koncom roka 1945 žiadali niektorí stranícki funkcionári odvolať G. Husáka a J. Lietavca z ich funkcií, pričom „pravdepodobným dôvodom“ mohol byť „postup, resp. nekonanie Národnej bezpečnosti proti ľuďom, ktorí „pri prováděně revolučních zásahů zneužívali moci, obohacovali se atd.“ Takéto prípady sa totiž väčšinou medializovali, resp. stali sa verejne známymi a vrhali tieň na samotnú komunistickú stranu. Išlo pritom často o vyslovene kriminálne činy. Známe sú napr. prípady násilia na zaistencoch, vykrádanie bytov zaistených a znásilnenie zaistenej ženy, ktoré mal spáchať príslušník bezpečnosti Jozef Behúň (s. 92), vybavovanie len takých spisov zaistencov, ktoré boli urgované pomocou úplatku (kpt. Mlýnsky-Müller), či v podstate „ukradnutie“ bytu, ktorého sa mal dopustiť Matej Běl a Viliam Zábojník.“ Vo veci príslušníka bezpečnosti Mlýnskeho-Müllera napr. interpelovali členovia SNR poverenika vnútra.⁶ Autor ponúkol na ilustráciu pomerov aj obežník z roku 1946 s textom: „Dávam na vedomie všetkým prednostom, referentom, príslušníkom I. sekcie, že nesmú zatýkať bez povolenia môjho, resp. môjho zástupcu. V nutných prípadoch môžu rozhodnúť aj prednostovia odd. Ak je zatknutie nutné a orgán alebo referent ho vykoná vo vlastnom rozhodnutí, teda hneď po prevedení bezpodmienečne hlásia mne alebo mojím zást., prípadne svojmu prednostovi odd. Nebudem však trpieť také prípady, aké sa stali doteraz, že si niektorí členovia I. sekcie počínali úplne svojvoľne a zatknutie nielen nehlásili, ale ani nedodržali predpísanú lehotu vypočúvania.“ (s. 93–94) Nešlo len o svojvoľné zatýkanie, ale i o fyzické násilie. „Len do februára 1946 dostali pracovníci VI. odboru PV dve až tri upozornenia, aby nebili zaistencov.“ (s. 94)

Situácia v Národnej bezpečnosti sa vyvíjala presne podľa komunistickej línie, tak ako ju v marci 1945 vyjadril V. Široký, neskorší predseda KSS: „Všade budeme robiť kompromisy, len v bezpečnosti nie.“ (s. 50) Ako sa ukázalo, hlavným organizátorom a „zodpovedným pracovníkom“ ťaženia proti Democratickej strane bol G. Husák. (s. 56) Podľa uvedených dát G. Husák, ako predseda Zboru povereníkov, zvolal 24. 4. 1947 poradu s vedením VII. odboru Povereníctva vnútra a určil konkrétne úlohy, ktoré mala štátna bezpečnosť vykonať v záujme usvedčenia Democratickej strany „z nadbiehania hlinkovským elementom a z nepriateľského postoja proti ČSR“. (s. 100) V konečnom dôsledku sa G. Husák riadil stanoviskom K. Gottwalda z 8. apríla 1945.

Pre právnych historikov, ale i pre historikov je veľmi významný autorom zaradený citát z októbra 1946, a to pochvalné vyjadrenie komunistov – pracovníkov odboru bezpečnosti Ministerstva vnútra – Bedřicha Pokorného, Jindřicha Veselého a Zdeňka Lukeša pred povereníkom vnútra – demokratom Mikulášom Ferjenčíkom. Možno keby bol M. Ferjenčík právnikom, uvedomil by si, čo to vlastne Z. Lukeš chválil. Vyslovil totiž uznanie úrovni právnej vedy na Slovensku, ktorá bola podľa neho modernejšia, a to napriek tomu, že na Slovensku „dosud platí mnoho uherských zákonů“. O tom, že v českých krajinách sa po roku 1918 recipovali rakúske zákony a na Slovensku a Podkarpatskej Rusi uhorské, ho zrejme nikto neinformoval. V súvislosti s jeho pochvalou to však nebolo to podstatné. Vyjadril sa totiž, že „po osvobození vydalo Slovensko některé právní normy, které by byly velmi žádoucí i pro naše poměry, ale jejich vydání by zde naráželo na ustrnulé názory našich právníků. Např. na Slovensku bylo vydáno nař. č. 105/45 S. nar. Slov. Nár. rady, kde v § 2 je umožněno, aby osoby štítící se práce a nespolehlivé byly dány do pracovních

táborů. O tom rozhoduje zvláštní komise na základě trestního oznámení. Pobyt v táboře je možno stanovit až na dva roky.“ Skutočnosť, že toto nariadenie komunisti interpretovali ako výsledok modernejšej právnej vedy, spočívala v ich prístupe k občianskym právam a slobodám. Zásady tohto nariadenia, ktoré sa prejavili v chválených citovaných ustanoveniach nar. č. 105/1945 Sb. n. SNR, o zriadení pracovných táborov, boli totiž odkopírované z protidemokratického ľudáckeho zákonodarstva, menovite zo zákona č. 50/1944 Sl. z., o ochrane osobnej slobody, domového pokoja, ich dočasnom obmedzení, ako aj o obmedzení iných práv a slobôd, zo zákona, ktorý prevzal i ustanovenia č. vl. nar. 32/1939 Sl. z., o zaisťovanom uväznení nepriateľov slovenského štátu. Na základe tohto vládneho nariadenia bol podľa § 1 minister vnútra zmocnený, „aby dal väzbou zaisťiť osoby, ktoré doterajšou činnosťou vzbudili a vzbudzujú vážnu obavu, že budú prekážkou v budovaní Slovenského štátu“. Podľa § 2 vl. nar. 32/1939 Sl. z. minister vnútra zriadil zaisťovací tábor, v ktorom boli väzni povinní i telesne pracovať na vŕejnožitoch prácach, a na základe § 16 zákona č. 50/1944 Sl. z. mohli byť počas brannej pohotovosti štátu zaistené osoby, ktoré svojou činnosťou vzbudzovali vážnu obavu, že by mohli ohrozovať celistvosť štátu, ústavu, obranu, verejnú bezpečnosť, verejný pokoj a verejný poriadok, ako aj osoby, ktoré svoje nepriateľské zmýšľanie voči štátu prejavovali alebo na takéto zmýšľanie povzbudzovali. Podľa § 17 boli osoby uvedené v § 16 zaisťované v osobitných táboroch alebo ústavoch, zriadených a spravovaných ministerstvom vnútra. V § 18 sa uvádzalo, že tieto osoby bolo možné zaisťiť len na písomný príkaz ministra vnútra, vydaný na základe návrhu trojčlennej komisie – členov menovala a odvolávala vláda. Bez udania dĺžky pobytu v zaisťovacom tábore zadržovali zaistených až dva roky.

Zbavenie práva na súdny proces a na obhajcu, na možnosť odvolať sa..., to mal byť vzor modernej právnej vedy, ktorá vychádzala z totalitného ponímania práva. Navyše, podľa oficiálneho stanoviska Povereníctva SNR pre pravosúdie neplatil na Slovensku československý zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. z a n., ale zákon o trestných činoch proti štátu č. 320/1940 Sl. z. Nakoľko však tento zákon obsahoval „niektoré fašistické ustanovenia“, ⁷ štátna bezpečnosť v rámci školení informovala svojich zamestnancov. Výslovne však „fašistické ustanovenia“, ktoré mali strácať platnosť a ďalej sa nepoužívať, vymenované neboli.

V druhej časti sa autor venuje konkrétnym úlohám bezpečnostných orgánov pri odhaľovaní ilegálnych skupín zložených z členov HSĽS a jej sympatizantov, či už pôsobiacich v emigrácii na Západe, alebo na Slovensku, a tiež aktivitám týchto orgánov pri plánovitej kompromitácii predovšetkým Demokratickej strany. Publikácia obsahuje menný register a obrazovú prílohu, ktorá informačný počín autora vhodne dopĺňa.

Katarína Zavacká

Poznámky

- ¹ Vartíková, Marta: Komunistická strana Slovenska. Dokumenty z konferencií a plén 1944–1948. Pravda 1971, s. 144.
- ² Prečan, Vilém: Záznam o zasedání ÚV KSČ 17. a 18. 7. 1945. In.: Česko-slovenská historická ročenka 1997, s. 260, 225, 226.
- ³ „Ale slovenské politické kruhy jsou vlastně pevně odhodlány, že nedojde k úplné restituci, nýbrž při plném respektování židovských zájmů nesmějí Židé již zaujímat privilegované postavení ve slovenském hospodářství. [...] Správa opuštěných židovských, resp. arizovaných podniků se upravuje tak, že se dosazuje vnucený správce, který(m) je tam, kde je přítomen, často bývalý židovský majitel, čímž ovšem není nijak řečeno, že se

- mu jeho majetek také jednou definitivně vrátí.“ In: Prečan, Vilém: Delegace SNR v Londýně (říjen–listopad 1944): Nové dokumenty. In: Česko-slovenská historická ročenka, 1999, Brno, 1999, s. 222.
- ⁴ Zavacká, Katarína: Cenzúra v Československu v rokoch 1945–1948. Právny obzor, 86, 2003, č. 2, s. 197–210.
- Zavacká, Katarína: Sloboda slova a boj o moc v Československu v rokoch 1945–1947. In: Pocta Františku Šamalíkovi k 80. narodeninám. ASPI, Praha, 2003, s. 283–305.
- ⁵ Šándor, Elo: Ilava. Brno, 1947, s. 202.
- ⁶ Tlač SNR 1944-45. 1-120, č. 23. Interpelácia členov SNR Jozefa Brúhu a spoločníkov (podpisy) na povereníka pre veci vnútorné vo veciach bezpečnostnej služby, s. 109.
- ⁷ ABS, ČR, ZV-113, podzvázok Sedmík Viktor, Úradný záznam Hlavné veliteľstvo NB-2 odd., 7. 7. 1945. Za poskytnutie dokumentu ďakujem Dr. M. Medveckému.

Úvod

Po období rozkvetu historickoprávnej školy v 19. storočí došlo k jej postupnému ústupu v prospech právneho pozitivizmu. Za posledných sto rokov sa tak naplno presadil názor, že nie spoločnosť formuje právo, ale právo formuje spoločnosť. Osobitne v (česko)slovenských podmienkach došlo k markantnému zlomu po právnickej dvojročnici a prijatí občianskeho zákonníka v roku 1950, kedy sa definitívne upustilo od uhorského zvykového práva a právna obyčaj sa stala až druhoradým právnym prameňom. Odvtedy sa na opodstatnenosť právnej histórie (či už ako vedy, alebo pedagogickej disciplíny) nazerá so značnou nedôverou. V posledných rokoch sme svedkami čoraz silnejších tendencií vypustiť ju (snáď až na rímske právo) z učebných osnov právnických fakúlt. Je preto až zarážajúce, že doteraz nikto (v stredoeurópskych podmienkach) podrobne neanalyzoval jej postavenie, legitimitu a želaný smer vývoja v podmienkach dominancie pozitívneho práva. Dielo slovenského právneho historika Tomáša Gábriša takúto ambíciu má a je tak želaným a originálnym obohatením diapazónu právnickej spisby. Dalo by sa charakterizovať aj ako apologetika právnej histórie.

Poslanie právnej histórie

Napriek tomu, že monografia – ako autor sám deklaruje – vychádza zo štúdií ním vytvorených a publikovaných v rokoch 2005–2010, má starostlivo premyslenú osnovu, kde jednotlivé kapitoly zachovávajú kauzalitu a sú nástrojom organického rozvíjania základnej ideovej línie. Každá z nich je doplnená bohatým poznámkovým aparátom, obsahujúcim reprezentatívne diela domácej, ale i zahraničnej (anglickej, nemeckej či maďarskej) proveniencie, čím sú nielen naplnené, ale i prevýšené citačné štandardy. Osobitným pozitívom je fakt, že aj pri zachovaní vysokého odborného spracovania dokáže autor kultivovaným jazykom zrozumiteľne objasniť komplikovanú materiu.

Práca je rozdelená na všeobecnú (teoretickú) a osobitnú (praktickú) časť. V šiestich kapitolách všeobecnej časti autor posudzuje najmä priemet právnej histórie do súčasnej právnej praxe. Dochádza k záveru, že napriek odmietnutiu historickoprávnej školy ešte aj dnes možno v právnej produkcii nájsť prvky historizmu. Môžu mať jednak kultúrnohistorický (špeciálne rituály, oblečenie či terminológia) a v modernej legislatíve tiež právnohistorický rozmer. Konkrétne ide o problematiku continuity historickej legislatívy, realizovanej prostredníctvom recepčných noriem (napr. čl. 152 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky z roku 1992), a najmä o stimulačný potenciál pri tvorbe právnych

predpisov (napr. reštitučné, rehabilitačné, retribučné zákony alebo ich na históriu sa odvolávajúce dôvodové správy). Kľúčovými sú piata a šiesta kapitola, ktoré na základe predchádzajúceho výskumu predostierajú súčasné postavenie i poslanie právnej histórie (ako vedy i ako pedagogickej disciplíny), možný trend jej smerovania a efektívne prostriedky metodológie. Ich množina je kvôli interdisciplinárnej povahe právnych dejín širšia a pestrejšia než pri pozitívno-právnych disciplínach. Ako základné východisko si autor zvolil prispôbenie sa pozitívnemu právu. Iba v praktickom prepojení s ním vidí záchranu právnych dejín ako právnej vedy. Pokiaľ má právna história prežiť a vydobýť si zodpovedajúce postavenie, mala by si zvoliť predmet výskumu, ktorý by priniesol pridanú hodnotu aj pre pozitívne právo (veľmi podnetný je napr. návrh na vytvorenie právo-historických slovníkov, ktoré by jednotlivé právne inštitúty zasadili do historického kontextu a uľahčili tak prácu nielen právnym historikom, ale aj pozitivistom). To je určite pravdivé tvrdenie – právna história nesmie fungovať izolovane, samoučelne, infertilne. Konštatujeme však, že by na druhej strane nemala pôsobiť len ako servilný služobník adorovaného pozitívneho práva. Jedna z mnohých múdrostí hovorí: „Kto nepozná minulosť, nepochopí budúcnosť.“ Preto považujeme za jeden z ďalších cieľov právnej histórie nielen adaptovať sa na aktuálne podmienky, ale aj pôsobiť edukačne, objasniť a obhájiť význam právnych dejín ako takých, nielen v prepojení na pozitívne právo. V oblasti pedagogického procesu autor otvára diskusiu, či zachovať súčasný model chronologickej výučby právnych dejín, alebo ho nahradiť retrospektívnym výkladom. V takom prípade by sa vysvetľoval historický kontext, pôvod a relevancia vybraných právnych inštitútov pre súčasnosť. Je to vítaný a progresívny návrh.

Jedenásť kapitol osobitnej časti demonštruje praktické prepojenie právnej histórie a jednotlivých odvetví pozitívneho práva. Autor v intenciách svojho predchádzajúceho výkladu postupne prezentuje možný prínos právnej histórie pre teóriu práva, filozofiu práva, medzinárodné právo verejné, európske právo, občianske právo, obchodné právo, pracovné právo, ústavné právo, správne právo, trestné právo a procesné právo. Zvláštny dôraz kladie na ním navrhovanú metodológiu, jej rozmanitosť a reálnu možnosť aplikácie – preto každá kapitola obsahuje iné vedecké metódy.

Záver

Publikácia nemá za cieľ vyslovovať absolútne pravdy, ale upriamiť pozornosť na medzerovitosť a akútny nedostatok poznania o poslaní právnej histórie, priniesť nové koncepty a vyvolať diskusiu (s. 12). Robí tak s vycibrenou noblesou a delikátnou odbornosťou. Veríme, že splní svoj účel a prispeje k sebaidentifikácii právnej histórie.

Ján Vyhnánek

ANOTACE

Felekezetek, egyházpolitika, identitás Magyarországon es Szlovakiában 1945 után. Konfesie, církevná politika, identita na Slovensku a v Maďarsku po roku 1945,

(red.) Balogh Margit, Kossuth Kiado, Budapest 2008, 463 s., angl. abstrakty 14 s.

Dvojazyčně tištěný sborník obsahuje, vedle úvodu, celkem 20 redigovaných přednášek, které odezněly na mezinárodní konferenci uspořádané 13.–15. června 2007 v budapešťském Společenskovědním ústavu Maďarské akademie věd maďarskou sekcí Slovensko-maďarské komise historiků. Komise od r. 2005 řeší projekt „Spoločné dejiny a kolektívne identity v pohraničných regiónoch“. Tato publikace je druhým zveřejněným výstupem zařazeným do edice „Historia Slovaca-Hungarica-Hungaro-Slovaca“ shrnující výsledky dosavadního výzkumu.

Celkem 22 historiků, teologů a dva sociologové, z nichž 9 působících na slovenských akademických pracovištích se ve čtyřech tematických okruzích zaměřilo na základní problémy církevní politiky svých zemí po skončení druhé světové války, zejména na církevně-politické konflikty po r. 1948. Analyzovali podobu církevně právní úpravy, charakteristické rysy a důsledky sekularizačních procesů a vliv jednotlivých církví na národní vědomí obyvatelstva obou zemí. Převaha pozornosti byla soustředěna na pozici latinského i řeckého katolicismu, protestantismu a řecko-východního (ortodoxního) vyznání. Ostatní konfese včetně židovské byly zmíněny jen okrajově. Poslední blok rekapituluje konfesionální a církevně právní změny na Slovensku, v Maďarsku a na Ukrajině od konce r. 1989.

Lze snadno rozpoznat, že hlavní podtón zájmu maďarských referentů je odlišný od slovenských autorů. Maďaři akcentují především vliv poválečných změn v etnickém složení obyvatelstva obou zemí a studují jejich odraz ve změnách konfesijního statusu slovenské a maďarské menšiny v zemi sousedů. Tomu přisvědčuje i to, že mezi maďarskými příspěvky se jediný referent (Jenő Gergely) věnoval vztahu církví, vyznání a státu před r. 1945, tj. v Uhersku 19. a počátku 20. stol. a v horthyovském Maďarsku, aniž by tento příspěvek měl slovenskou paralelu. Některé z tezí tohoto autora jsou nemálo sporné. Např. tvrzení, že v rozmezí let 1840–1910 se na území Uherska početně rozrostlo maďarské národnostní etnikum ze 4,8 mil. na 10 miliónů „přirozeným přírůstkem“, zatímco počet příslušníků ostatních národností se stejnou cestou zvýšil sotva o třetinu a přesto se v Uhersku ani jeden národ nemohl stát „absolutním a hegemónnym“ nebo, že nezanedbatelný počet kleriků se slovenským mateřským jazykem se v období trianonského Maďarska absolutně ztotožnil s maďarskými národními snahami a našel si místo v této společnosti nebo dokonce získal vedoucí postavení.

Faktografická hodnota sborníku je však bezesporu značná. Slovenské referáty se z povahy věcí nemohly omezit jen na území Slovenské republiky a téměř vyváženě si všímají vybraných témat v rámci celého československého státu.

Vladimír Kindl

**Klára, Woitschová: „...což slušného a spravedlivého jest fedrovati...“
Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783.
Pelhřimov 2010, 197 s.**

Založení „rady nad apelačními“, prvního svou povahou druhoinstančního soudního orgánu, Ferdinandem I. v roce 1548 představuje nepochybně výrazný přelom v dějinách českého soudnictví. Oproti většině dalších raně novověkých institucí justičního charakteru se také apelační soud v minulosti těšil poněkud intenzivnějšímu zájmu (právních) historiků. Jeho dějiny zpracoval již v roce 1805 hrabě Josef Karel z Aueršperka, existuje i několik pozdějších publikací (nejnovější Václava Zdeňka z roku 1933) a drobnějších studií. Předbělohorský apelační soud má dokonce svoji vlastní webovou stránku (<http://apelacnisoud.webzdarma.cz/>). To ovšem v žádném případě neznamená, že by poznání tohoto soudního orgánu bylo v současné době úplné či alespoň uspokojivé. Proto lze jedině přivítat, že se objevila další monografie, která je na šňůře tohoto poznání jistě významným korálkem.

Autorka této publikace, Klára Woitschová, působí na Katedře pomocných věd historických a archivního studia na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a v právně historických kruzích je známá přinejmenším jako spoluautorka edice *Novel a deklaratorií* z roku 1640, před několika lety vydaných v rámci reprezentativní monografie *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*. Ve své vědecké činnosti se výrazně orientuje na genealogicko-heraldické sbírky z doby baroka, publikovala několik studií např. o známé sbírce Gotfrída Daniela Wunschwitze. Lze se domýšlet, že prostřednictvím této sbírky se zřejmě dostala i k badatelskému tématu apelačního soudu – z Wunschwitzovy pozůstalosti pochází totiž mimo jiné i rukopis nazvaný „*Verzeichnus aller K. K. Praesidenten und Apellationsräthe der Königl. Appelation in d. Jahren 1548–1705 (1725)*“ uložený dnes ve Sbírci rukopisů v Archivu Národního muzea.

Název tohoto manuskriptu vhodně předznamenává i podobu recenzované knihy. Sama autorka o ní konstatovala, že „*vychází z epistemologických pozic archivního a pomocněvědného studia příslušné problematiky a zaměřuje se tudíž zejména na otázky diplomatické, na fungování kanceláře apelačního soudu a na faktografickou dokumentaci vnitřní struktury soudu a úředních kariér*“ (s. 5). K tomu je na místě dodat, že dominantním předmětem zájmu je ovšem posledně uvedený bod a že zmíněné personální obsazení soudu, které se objevuje v podtitulu knihy, má podobu úplného přehledu apelačních radů a veškerého pomocného personálu, tvořícího objemově rozhodující část knihy. Z celého díla je také patrné, že autorka vyšla v prvé řadě z materiálů uložených v Národním archivu ve fondu Apelační soud, soustředujícím produkty činnosti této významné zeměpanské instituce. Konkrétně se opřela o čtyři úřední knihy, věnované jeho personálním záležitostem (dva přehledy apelačních radů a soudních úředníků, kniha přísah a kniha různorodého obsahu, v inventáři označená jako manuál). Komplementárním, ovšem nepochybně též velmi významným východiskem její práce se pak stal i výše zmíněný rukopis Wunschwitzův.

Práce je standardně rozdělena na úvodní analytickou studii a samotnou edici. Podobně jako ve srovnatelných pracích Václava Schulze o soudu komorním z let 1904, resp. 1908, tvoří Úvodní studie rozsahem výrazně minoritní část monografie (s. 3–36). Zaměřena je přitom především na fungování apelačního soudu jako byrokratické instituce. Po krátkém přehledu dějin soudu a vymezení klíčových pramenů pro zpracování dfla vymezuje obecná pravidla pro službu u soudu (především na základě interních normativních aktů, tj. instrukcí), výši odměn za výkon jednotlivých funkcí a úlohu a náplň práce jednotlivých úředních osob, které u rady nad apelacemi působily (prezident, viceprezident, radové, lenní referent, sekretář, registrátor, viceregistrátor, expeditor, viceexpeditor, adjunkt expedice, kancelista, dveřník). Krátký exkurz je věnován otázce role příbuzenství při personálním doplňování soudu, jde ale spíše o naznačení problému než jeho analytické uchopení.

Pokud jde o samotný seznam úředního personálu (s. 39–178), výchozím zdrojem edice jsou dva přehledy apelačních radů a soudních úředníků (ve fondu Apelační soud zařazené jako knihy i.č. 69 a 70), zaměřené výhradně nebo výrazně na personální otázky. Výsledkem tak je chronologický přehled osob zastávajících jednotlivé posty, přičemž uvedeno je vždy jméno, data narození a úmrtí (jsou-li známa), datum složení přísahy a tam, kde to příslušné rukopisy uvádějí, také předchozí a následná úřední kariéra, eventuálně další poznámky. Jednotlivé seznamy jsou doprovázeny poznámkovým aparátem, na závěr je připojen osobní (tj. jmenný) rejstřík. Práce Woitschové tak naplňuje požadavky na moderní edici kladené.

Otázkou jistě může být, do jaké míry je předložená podoba seznamů optimální z hlediska dalšího badatelského využití. Jde například o přehlednost jednotlivých kariérních postupů a rozsah informací o jednotlivých aktérech apelačního soudnictví ve sledovaném období. Zde je ale asi třeba vycházet z toho, že si práce nekladla za cíl nabídnout úplný prosopografický přehled, ani detailní analýzu obvyklého (a případně i neobvyklého) cursu honorum, který se u apelačního soudu, respektive v širším kontextu výkonu veřejné moci v raně novověkých Čechách uplatňoval. Jde primárně o edici, dobře řemeslně odvedenou a nabízející nové východisko pro další, detailnější bádání. A z tohoto pohledu si jistě zasluhuje patřičné uznání.

Pro úplnost se sluší upozornit, že autorka téma apelačního soudu z jiného úhlu pohledu dále rozvedla v zasvěcené studii, mapující jeho fungování ve druhé polovině 17. století (Obraz činnosti pražského apelačního soudu v letech 1672–1682 ve světle ortelních manuálů a knih protokolů. *Paginae historiae* 19, 2011, s. 96–115), rovněž výrazně zasahující do právněhistorického zájmového obzoru. Lze se tak jedinečně těšit na finální výstup z projektu GAČR „Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze z let 1548–1783: Analýza a kritická edice“, v jehož rámci anotovaná monografie i zmíněná studie vznikly.

Marek Starý

Arnošt Kult, Tekoucí (povrchová) voda. Právně-filozofický pohled na rozdílné způsoby vymezení ochrany vody a vodního prostředí. Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, v. v. i., Praha 2010, s. 108

V edici Výzkum pro praxi, sešit 61, se autor publikace, ing. odborně zaměřený na ochranu vody, pokusil „o zhodnocení určitého nesouladu mezi pozitivním právem a právem přirozeným“ pokud se týká tekoucí (povrchové) vody. Provedl, vedle lingvistické, podrobnou právně-historickou analýzu pojmu aqua profluens a zhodnotil některé aspekty jejího pojetí v římském, německém, rakouském a českém vodním právu. Přidal kapitolu o související aktuální komunitární, slovenské a bavorské právní úpravě.

Historický vývoj vodního práva na území Čech, Moravy a Slezska, i když zúžený na způsob vymezení základních pojmů, rozdělil do dvou kapitol. První zahrnující vývoj od Vladislavského zřízení zemského do druhé poloviny 19. stol až po vodní zákony českých zemí z r. 1870, druhou zpracovávající „české“ (?) vodní právo a související předpisy po r. 1948 až po současně platný vodní zákon č. 254/2001 Sb. Ve zvláštní kapitole umístěné mezi nimi podal obecné vodoprávní pojetí A. Randy, přičemž vycházel z jeho práce „Das österreichische Wasserrecht mit Bezug auf die Ungarische und ausländische Wassergesetzgebungen“. Dritte, umgearbeitete und vermehrte Auflage. Verlag von Fr. Řivnáč in Prag, 1891 a z obdobných myšlenek v publikaci „Právo vlastnické dle rakouského práva v pořádku systematickém“ (redigoval V. Kasanda), ČAVSU, Praha 1922. Z této práce cituje rozsáhlé pasáže na s. 54–56 v textu i v poznámkách. Čtenáře informuje o tom, že celkem čtyři zahraniční autoři měli odlišný názor než A. Randa a pátý, švédský autor A. Aström, s Randou rozsáhle polemizuje a jeho názory důkladně kritizuje v práci „Über das Wasserrecht in Nord – und Mittel-Europa. Eine systematische Darstellung von Gesichtspunkte des Schwedischen Grund-eigentumsrecht“, která vyšla v Lipsku a Lundu r. 1905. Nelze pochybovat, že tento autor vodoprávní stav v Čechách znal, protože je navštívil a více méně pochvalně se zmínil o tom, že tu už v r. 1875 byla ustavena hydrografická komise zkoumající problematiku povodní a sucha. Je však otázkou s jakým Randovým dílem, respektive názorem, Aström polemizoval. S „Rakouským vodním právem“ to bylo jistě možné, to už po r. 1891 nikdy nevyšlo, ale s „Vlastnickým právem“ je to složitější. Autor práce se zřejmě domnívá, že poprvé vyšlo česky až r. 1922. Pravda je ale taková, že tento spis vyšel česky celkem sedmkrát, poprvé už r. 1871. Švédský autor nejspíše česky neuměl a jazykově dostupná mu byla německá vydání z let 1884 nebo 1893. Je známo, že obsah tohoto spisu se vyvíjel a Randa pracoval na jeho náplni průběžně, takže korektní by bylo, kdyby autor zjistil, co tvrdil A. Randa o vodoprávní problematice přesně v těchto vydáních a citace (a jejich překlady) používal právě z nich. Ze seznamu připojené literatury ostatně plyne i to, že autor pominul další Randovu práci s vodoprávní tematikou „Die Wassergenossenschaften nach österreichischen Rechte mit Bezug auf die ungarische und ausländische Wassergesetzgebung“, Prag, Fr. Řivnáč, 1898. Pominul ovšem i další tituly jak právněhis-

torické (např. J. Čelakovský, Právo obce pražské k řece Vltavě, Praha 1892), tak převážně pozitivněprávní (např. K. Laštůvka, Vodní právo, SVPČ V, s. 196 nebo V. Procházka, České právo vodní, Sušice 1925).

Nepřiměřeně působí i to, že je A. Randa v textu charakterizován jako „právní praktik“ (str. 69), když byl a podnes je v právnických kruzích všeobecně vnímán jako, jak se nyní říká, akademik, který sám sebe považoval za nedostatečně praktického a trpícího, podle vlastního vyjádření, „nedostatkem znalosti lidí“.

To vše jsou jen drobnosti. Závažnější je, že autor neuvádí mezi Vladislavským zemským zřízením z r. 1500 a mezi Obecným občanským zákoníkem rakouským z r. 1811 žádný jiný předpis obsahující normy vodního práva, který by platil v Čechách, respektive v českých zemích. Ignoruje Koldínova Práva městská Království českého a Obnovená zemská zřízení, když v obou, respektive všech třech zákonících, je vodoprávních ustanovení značné množství a v různých souvislostech. A tak publikace zůstává obvyklým příkladem spisu, kdy autor – neprávnick, tím méně právní historik, zpracovává úsek právního řádu minulosti. Sice s osobním zaujetím, velkým úsilím, ale s celkově nedostatečnou orientací v oboru a jeho dosavadních výsledcích. Nelze jistě popřít, že se snažil být důkladný, podrobný a formulačně přesný, ale ani lektor – právník mu před zveřejněním studie výše naznačené mezery nerozkryl. Tím nemá být řečeno, že v okruhu čtenářů, jimž je tato studie především určena, nesplní své poslání.

Vladimír Kindl

**Lojek, Antonín – České azylové právo 16.–18. století.
Kořeny pozdější úpravy nebo možná inspirace pro současnost?
Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Praha, 2011, 129 s.**

Právní historii je někdy vyčítáno, že pouze hodnotí a zkoumá instituty a události již mnohokrát prozkoumané. O tom, že tomu tak zdaleka není, svědčí mimo jiné zaměření recenzované publikace, která se stala podkladem úspěšné obhajoby doktorské dizertační práce na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Problematika azylu a jeho právní úpravy – tzv. azylového práva – je přitom nejen vysoce aktuální i v současné době, neboť vždy představovala pravidla, která byla výjimkou, a to zásadní povahy z obecné právní úpravy trestního práva, tedy především z principu teritoriality práva. Toto konstatování se přitom netýká pouze „klasického“ azylu, tedy azylu místního (tedy míst, která požívají zvl. ochrany), na který se často u nezaskvěné veřejnosti azylová problematika zužuje, ale stejně tak i osobně pojatého azylu, představujícího jakési privilegium, o němž se autor obsáhle zmiňuje na s. 39 až 50. Často se pak zapomíná také na azyl časově pojatý (s. 51–53) reprezentovaný ve středověku zejména svátečními dny.

Otázkám azylu byla sice v odborné zahraniční i domácí literatuře věnována pozornost, ale některé úseky vývoje tohoto institutu dosud stály stranou zájmu. Jedním z nich je také právní úprava tohoto institutu, nebo možná spíše zároveň i fenoménu, v našich zemích v době zahrnující období 16. až 18. století. Nelze se samozřejmě věnovat určitému problému, aniž by bylo poukázáno na jeho kořeny a východiska. Proto je také značná část recenzované práce věnována starší úpravě azylu počínaje starověkem a často dochází také k přesahům do pozdějšího období. K nesporným kladům patří rovněž skutečnost, že se autor neomezuje výlučně na „české“ azylové právo, i když takovéto vymezení se nejeví patrně úplně nejpřesnější, neboť v sledovaném časovém úseku byly samozřejmě české země součástí habsburského soustátí. Velmi časté jsou proto také exkurzy do úpravy v jiných státech zejména evropských, i když se autor v některých souvislostech věnuje sledované problematice například v Jižní Americe.

Výrazným rysem této studie je, že při výkladech není postupováno v chronologickém pořádku, ale zvolen byl odlišný, a nutno říci, že vhodně jiný – syntetický – přístup. Úvodní partie nazvaná „Základní pojmový aparát“ je věnována detailnímu vysvětlení v textu dále používaných pojmů, přičemž se nejedná o „klasický“ úvod, ale o podstatnou a integrální část studie. Kromě tak zcela nezbytného vymezení pojmů jako je samotný azyl a azylové právo, věnoval autor pozornost rovněž intercesi, a to ve významu zásahů různých orgánů a institucí (zde především církve) ve prospěch stíhaných osob. Pouze v této kapitole je přitom, jak ostatně ani sledovaná materie téměř jinak neumožňuje, použit historický způsob výkladu. Dále se v této první části autor zabývá také exkomunikací, interním i externím azylem. Další podstatnou část pak tvoří pojednání o místní, osobní a časové azylové ochraně – tedy stanovením určitých period, kdy určité osoby byly chráněny. Probírány jsou zde

tak závažné otázky, jako jsou například ochranné listiny, nebo role pláště jako symbolu ochrany.

Druhá část knihy nazvaná „Formy azylového práva“ je pak zaměřena na zkoumání různých forem azylového práva, přičemž autor rozeznává jeho pět základních projevů. Na prvním místě to je církevní azylové právo, kdy kromě základního pojetí tohoto typu azylu se autor soustředil na jeho omezování, a to jak ze strany církve samotné, tak i světské moci a sleduje příčiny, které k tomu vedly. Druhou zkoumanou formou je světské azylové právo, přičemž je konstatováno, že ze strany světské moci nešlo ani tak o jeho nová vytváření, jako spíše o potvrzování již daných privilegií. Autor dochází k závěru, že funkce jak církevního, tak i světského azylového práva byla v zásadě stejná, neboť se jednalo o ochranu před trestním stíháním. Třetí formou, které je věnována pozornost, je diplomatické azylové právo, jehož počátky jsou tak staré, jako instituce vyslanců. V těchto souvislostech je rozebírána jak ochrana vyslanců, tak i samotného vyslanectví. Pozornost je věnována také omezování diplomatického azylu v 16. a v 17. století, stejně jako v 18. a v 19. století. Připojen je pak zajímavý exkurz o charakteru diplomatického azylu v Jižní Americe. Další poměrně obsáhlá podkapitola je nazvána „Azylové právo vybraných národnostních a náboženských menšin a sociálních skupin“ (s. 83–101). Jak již její název naznačuje, jedná se pouze o několik, byť důležitých, příkladů na tento typ azylu. Autor se při této příležitosti v podstatě soustředil na dva okruhy problémů – jednak to jsou náboženská uprchlíci a pak zejména poskytování azylu Židům (respektive včetně azylu ve starověkém Izraeli). Tuto problematiku sleduje v širších souvislostech, tedy i z hlediska jejich ochrany a nikoli pouze azylu v užším slova smyslu. Poslední formou azylového práva zmíněného v recenzované publikaci pak je politické azylové právo, pod nímž autor chápe především problematiku dezerte a azylu poskytovaného z politických důvodů.

Závěrem (s. 113) autor konstatuje, že počátky azylového práva spatřujeme jednak v křesťanském kultu, a pak také v systému privilegií udělovaných světskou mocí, přičemž azylová politika raného novověku vycházela do jisté míry z konfliktu mezi mocí církevní a světskou. Zdůrazňuje, že teprve s prosazením plné suverenity a mocenského monopolu jednotlivých států došlo k definitivnímu odstranění církevního azylu a světských azylů.

Publikace je doplněna nejen nezbytným přehledem použité literatury, jmenným a věcným rejstříkem, ale také seznamem základních právních předpisů zmíněných v textu, stejně jako všech archiválií, z nichž autor ve své práci čerpal.

Recenzovaná publikace poskytuje čtenáři čtivou formou přehled o některých aktuálních problémech svázaných s azylovým právem v minulosti, o základních pojmech tohoto odvětví, stejně jako východiscích a vývoji azylu v evropském kontextu.

Petra Skřejpková

**Ulrike Ingrid Bernhardt, Geschichte des Weinrechts
in Deutschen Kaiserreich (1871–1918), Rechtshistorische Reihe,
Band 432, Frankfurt am Main, 2012, s. 363.**

Problematika viničného práva nebývá často předmětem odborného zájmu, a proto lze publikaci U. I. Bernhardt jen přivítat. Autorka zde podává charakteristiku vína coby „zboží“ a následně pak přehled viničného práva i před rokem 1871, avšak v souladu s názvem práce se soustředí především na období od vzniku Německé říše do roku 1918.

I když je pojednání o historii viničného práva před rokem 1871 jen velmi stručné, přece jen čtenář získá představu o vinařství ve starověkém Římě, ve významných městech středověku i v jednotlivých zemích Svaté říše národa německého. V antice bylo víno pokládáno za dar boha Dionýsa a jeho pěstování se rozmohlo ve větší míře až po punských válkách. V pozdější době se produkce a zpracovávání vína stále zdokonalovalo v závislosti na rozvoji zpracovatelského a konzervačního procesu.

V 19. století s rychlým rozvojem chemického průmyslu a různých postupů při výrobě vína ukázala potřeba samostatně upravit právní ochranu výroby vína, problematiku daní, cel a ochranu spotřebitele, což našlo reflexi i v právu trestním.

Autorka rozebírá jednotlivé důležité zákony vztahující se k viničnému právu. Jde tu zejména o potravinový zákon z roku 1879, který ovšem neobsahoval definici charakterizující pančování vína. Tento nedostatek přinášel velké problémy v každodenním životě, které se pak složitě řešily soudní cestou.

Viničný zákon z roku 1892, poprvé samostatně upravující tuto oblast, konečně přinesl i vymezení základních pojmů tohoto odvětví jako je pojem pančování vína a upravil i parametry, které mělo dobré víno splňovat. Zákon z roku 1892 byl nahrazen modernějším viničným zákonem z roku 1901 a posléze z roku 1909. Třetí viničný zákon se již zcela oprostil od vazeb na poměrně zastaralý a obecný potravinový zákon z roku 1871.

Důležité místo ve vývoji viničného práva měla Versailleská smlouva, která zabezpečovala ochranu známek vín podle geografického ukazatele. Na versailleskou smlouvu pak navazoval viničný zákon Třetí říše z roku 1930.

Novou, přesnější úpravu obsahoval viničný zákon Spolkové republiky Německo z roku 1971 a posléze zákon z roku 1994. Ten spojil do té doby poněkud roztráštěnou právní úpravu v oblasti výroby, spotřeby a ochrany vína a spotřebitele do jediného zákona. V závěru pak autorka podává krátký přehled aktuální úpravy této problematiky v celoevropském kontextu zejm. ve smyslu nařízení Rady (ES) č.479/2008 o společné organizaci trhu s vínem, které stanovilo obecná pravidla pro ochranu označení původu a zeměpisných označení pro některé vinařské produkty.

Kniha o viničném právu mapuje proměny tohoto oboru v Německu konce 19. a počátku 20. století. Velmi instruktivně je tu ukázán vývoj zejména ochranné známky

a práv spotřebitele. Představuje tedy zajímavou kapitolu hospodářských dějin a ukazuje právní, hospodářské, politické, společenské i kulturní souvislosti spojené s výrobou této komodity.

Petra Skřejpková

**Královský Vyšehrad IV., sborník příspěvků ze semináře 940 let
královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě.
Vyd.: Královská kolegiální kapitula sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, Praha, 2012, 474 s.**

Ve IV. svazku, obsahujícím 18 referátů a celkem 34 příspěvků, přednesených na konferenci pořádané královskou kolegiální kapitulou na Vyšehradě 16. září 2010, předkládají pořadatelé sborníku pestrý soubor referátů, článků a vystoupení účastníků konference či dalších příspěvateľů, které se zabývají jak významem kapituly vyšehradské či kapitul vůbec v katolické církvi (J. E. kardinálové Dominik Duka a Miloslav Vlk), archeologickými výzkumy na Vyšehradě, geologií vyšehradské skály, osobnostmi, spojenými s bohatými dějinami kapituly, výtvarnými památkami Vyšehradu a jeho sakrálních staveb, ale přinášejí i významné příspěvky historické a právně historické.

Rozsáhlou zasvěcenou studií „K historickoprávnímu vývoji postavení Vyšehradské kapituly (str. 28–48) napsal Dr. Jan Kotous. Podává v ní přehled historického vývoje kapituly včetně mezinárodního srovnání jejího postavení v tehdejší raně středověké Evropě. Podrobně rozebírá zejména úmysly zakladatele kapituly – knížete a později krále Vratislava a specifické rysy vztahu kapituly k sv. stolci a její nezávislosti na domácí církevní organizaci. Mimořádnou pozornost věnuje autor i postavení vyšehradského probošta jako kancléře českých králů, tedy jednoho z nejvýznamnějších královských úřadů českého království. Svůj výklad však neomezuje jen na její počátky, ale sleduje pozorně vývoj kapituly i v pohnutých dobách husitských bouří, v době stavovské a v počátcích absolutismu, v době pobělohorské. V tomto ohledu je zvláště pozoruhodná úvaha dr. Kotouse o snaze kapituly zachovat právní kontinuitu s dobou předhusitskou a o získání jejího odcizeného majetku, jeho konstatování, že přes královské listiny Ladislava Pohrobka či krále Jiřího z Poděbrad, které měly kapitule otevřít cestu k restituci ztracených nemovitostí, zůstaly tyto snahy bez výsledku. Jeho popis kroků, které zvl. v době vlády Rudolfa II. vedly k obnovení majetku kapituly, v mnoha ohledech vypovídá o proměně ekonomického postavení církve v době předbělohorské. Stejně tak je pozoruhodně výstižné líčení autora osudů kapituly v 18. století, zápas o její zachování v době josefínské. Svůj výklad končí pak autor výkladem o přijetí nových statut kapituly schválených 6. listopadu 2001.

Další významný příspěvek dějinám kapituly přináší studie Zdeňky Hledíkové, „Statuta vyšehradské kapituly z roku 1317“ (str. 134–165), které také v kritické edici vydává jako přílohu své studie.

Upozorňuje na důsledky exempce kapituly pro její postavení v českém církevním i politicko-mocenském prostředí a často nejistou podporu ze strany českých panovníků. Vidí proto ve statutech vydaných po nástupu Lucemburků snahu právně zajistit vnitřní soužití jednotlivých součástí kléru působícího na Vyšehradě. Ačkoliv jde vůbec o nejstarší kapitulní stanovy na našem území, nebyla dlouhou dobu vůbec známa, neuvádí je ani Tomek či Emler. Autorka považuje proto analýzu statut nejen za nezbytný krok k poznání vnitřního

života kapituly na počátku 14. století, ale i za nezbytný předpoklad pro „... popsání dějin kapituly v celém časovém rozsahu její středověké existence“ (str. 136).

Její širší význam vidí také v tom, že tato statuta jsou výsledkem „sebeobran“ instituce, projevem její korporativní, samosprávné iniciativy, jsou produktem kapituly jako celku. Prof. Hledíková podrobila rozboru i způsob práce na statutech, jejich možné starší prameny a snahu zachovat ze starších právních zvyklostí již více než 200 let staré kapituly co nejvíce. Věnuje se také identifikaci čtyř prelátů, postavených do záhlaví statut a uvažuje zejména o možnosti ztotožnění probošta Jana s Janem Volkem (Janem z Brna).

Autorka dochází k závěru, že statuta z r. 1317 přestala platit v roce 1328, kdy za probošta Jana Volka byla nahrazena doplňkovými statuty, která je nahradila a „doplátila na svůj raný vznik“. Otázku, proč byla opomenuta moderní historiografií a objevena až v pracích Denko Čumvlivského, nechává autorka nezodpověděnou.

Dalším právně historickým příspěvkem je stručné pojednání K. Adamové a Ant. Lojka „Role vyšehradských proboštů ve středověké právní a politické kultuře českého království“ (str. 309–314), které je spíše uvedením jmen pěti vyšehradských proboštů, kteří působili v době od r. 1225 do 15. století. Jejich vlastní činnost je zmíněna je okrajově.

Oba autoři přispěli do sborníku také další stručnou analýzou erbovní výzdoby staroměstské mostecké věže (Erby na Staroměstské mostecké věži (Braniborský nebo svídnický znak?), str. 339–349), přičemž souvislost s vyšehradskou kapitulou vidí v tom, že věž byla na korunovační cestě, jejíž součástí byla i návštěva Vyšehradu. V dané otázce se přiklání spíše k názoru, že jde o znak svídnický, aniž by však vyloučili i možnost zpodobení znaku braniborského.

Příspěvek Vratislava Vaníčka „Polský královský titul Vratislava II.“ (str. 83–113) souvisí s kapitulou jen v tom, že jde o zakladatele kapituly. Autor se zabývá otázkou episodického výskytu titulu krále polského u Vratislava II. r. 1085 a jeho souvislostí se středoevropskou politikou raného středověku. Dochází k závěru, že Vratislav založil království jako „modernizační inovaci“, jako restrukturalizaci české státnosti, jako „legitimní očekávání“ pro další české korunovace a titul polského krále měl být východiskem pro polské království jeho vnuka Boleslava III.

Vysloveně právněhistorickým příspěvkem ve sborníku je další studie Jana Kotouse „Čelední d'ábel“, rukověť námezdně pracujících ze XVI. století (str. 324–337), obsahující rozbor této příručky určené pro čeledíny, kterým tak měla být ukázána cesta k tomu, aby se stali dobrými pracujícími. Německým autorem příručky byl M. Petr Glaser, české vydání této knihy se zachovalo v kapitulní knihovně, zřejmě z pozůstalosti probošta Václava Štulce.

J. Kotous při rozboru této právní památky prokazuje svoji odbornost v oblasti soudobého práva pracovního i sociálního zabezpečení a neomezuje se jen na pouhý komentář památky, ale dovádí svůj výklad až do 19. století, k vydání čeledních řádů z počátku padesátých a šedesátých let, přičemž, v závěru svého výkladu podává zasvěcený výklad o povaze čeledního poměru v závislosti na zásadách absolutistického státu v 17. a 18. století.

Sborník příspěvků, vydaných v již tradiční reprezentativní podobě, tak znovu osvědčuje místo kapituly v kulturním životě a dokládá pravdivost slov kardinála Dominika Duky, které čteme v předmluvě sborníku, že kapitula svými konferencemi, semináři a publikacemi jejich výsledků vytváří „obraz našich duchovních dějin, které pomáhají upevnit národní i státní identitu občanů naší země“.

Karel Malý